

Till statsrådet Ylva Johansson

Inom Utbildningsdepartementet tillkallades i oktober en arbetsgrupp (U 1997:H) för att bl.a. utarbeta förslag till hur ett praktikprogram kan organiseras inom ramen för gymnasieskolans individuella program. I arbetsgruppens uppdrag har ingått att utreda hur ett samarbete mellan skolan och arbetsmarknadens parter bör utvecklas på lokal nivå för att stimulera den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Ytterligare en uppgift har varit att analysera och redovisa förslag till hur en utbildningsgaranti för ungdomar upp till 25 år kan utformas och regleras.

Arbetsgruppen har varit sammansatt av representanter från Riksdagen, Utbildningsdepartementet, Inrikesdepartementet och Skolverket samt rektorer från fem kommuner.

Arbetsgruppen har i sitt arbete utgått från såväl nationella som lokala uppföljningar och utvärderingar av de individuella programmen. Gruppen har vidare besökt ett antal skolor i olika kommuner (se bilaga 2) för att få en bild av hur verksamheten med individuella program organiseras samt vilka möjligheter respektive problem som elever, personal, skolledare och politiker upplever. Vår ambition har varit att sprida studiebesöken över landet och besöka kommuner som skiljer sig från varandra när det gäller storlek, organisation och utbud. På flertalet studiebesök intervjuade vi elever, personal, skolledare och politiker och utgick då från de frågeställningar som redovisas i bilaga 3.

Arbetsgruppen har nu slutfört sitt uppdrag och sammanställt sina synpunkter och förslag i denna promemoria. Vi vill samtidigt framföra vårt varma tack till alla som vi haft kontakt med och som generöst bidragit med sina erfarenheter, tankar och idéer.

Stockholm i april 1998

Agneta Lundberg, riksdagsledamot (s) och gruppens ordförande

Per Bergdahl, enhetschef, Skolverket

Lars Blomgren, rektor, Marielundsgymnasiet, Norrköping

Kjell Eklund, studierektor, Katrinelundsgymnasiet, Sundsvall

Inger Ekholm-Svensson, rektor, Uppdragsutbildning, Svedala

Martin Färnsten, departementssekreterare, Inrikesdepartementet

Marit Lidfeldt, f.d. undervisningsråd, Skolverket

Bojan Nilsson, bitr. rektor, Tannbergsskolan, Lycksele

Inger Sandin, rektor, Kvarnskolan, Järfälla

Barbro Wickberg, kansliråd, Utbildningsdepartementet

Magnus Åhammar, kammarrättsassessor, Utbildningsdepartementet

Fredrik Modigh, departementssekreterare, Utbildningsdepartementet,
gruppens sekreterare

Anna Westerholm, departementssekreterare, Utbildningsdepartementet,
gruppens sekreterare

Förord

Arbetsgruppens huvudsakliga uppdrag har varit att finna former för ett för elever sökbart alternativ inom ramen för gymnasieskolans individuella program. Under arbetets gång har det dykt upp frågor av mer allmän art som visserligen har beröringspunkter med vårt förslag om programinriktade individuella program (PRIV) men där eventuella förändringar måste gälla för alla former av individuella program. Arbetsgruppen har besökt flera kommuner och där intervjuat bl.a. elever, lärare, skolledning och politiker. Vår bedömning är att kvaliteten på de individuella programmen har varierat. De kommuner som medvetet har satsat resurser på arbetet för att utforma de olika programmen efter elevernas behov och önskemål når goda resultat. Eleverna trivs och upplever för första gången att de får stöd, blir sedda och får en undervisning som är anpassad till deras behov. Undervisningen är individualiserad och lyckas därför motivera, intressera och engagera eleverna. Arbetsgruppen har dock erfarit att eleverna efterfrågar mer struktur i studierna för att bättre kunna se nyttan.

Utformningen av de individuella programmen är gymnasieskolans verkliga utmaning. Lyckas inte detta kommer målsättningen om en gymnasieskola för alla inte att nås. Vi får aldrig tillåta att vissa elever åker X 2000 medan andra står kvar på perrongen. Alla måste, utifrån sina behov och intressen, vara på god väg. Jag är optimistisk utifrån den berömvärda insats som jag sett lärarlag åstadkomma ute i vissa gymnasieskolor när det gäller engagemang, kreativitet, omtanke om elever och pedagogisk skicklighet. Det är viktigt att alla dessa goda exempel tas till vara och inte bara sprids till andra individuella program, utan också till övriga program i gymnasieskolan.

Stockholm i april 1998

Agneta Lundberg, riksdagsledamot (s) och ordförande i arbetsgruppen

Innehåll

Inledning och sammanfattning	11
Författningsförslag	15
1 En gymnasieskola för alla	23
1.1 Hur väl lyckas grundskolan?	24
1.1.1 Betyg.....	25
1.1.2 Elever i behov av särskilt stöd.....	25
1.2 Hur väl lyckas gymnasieskolan?	26
1.2.1 Betyg.....	27
1.2.2 Studieavbrott.....	28
1.2.3 Börja arbeta eller fortsätta studera	29
1.2.4 Flexibiliteten i gymnasieskolan	30
2 Gymnasieskolans individuella program	33
2.1 Det kommunala uppföljningsansvaret.....	33
2.2 Uppföljningsansvaret förs in i gymnasieskolan	34
2.3 Syftet med ett individuellt program.....	34
2.4 För vilka elever?	35
2.4.1 Elevströmmar.....	36
2.4.2 Elevkategorier.....	37
2.4.3 Elevers olika behov	37
2.5 Personal	38
2.6 Lokala mål och strategier	39
2.7 Hur organiseras individuella program?	40
2.8 Utbud	41
2.8.1 Preparandkurser.....	43
2.8.2 Intressekurser.....	45
2.8.3 Individuella lösningar inom ramen för ett nationellt program.....	44
2.8.4 Lärlingar	45
2.8.5 Projekt och samverkansgrupper.....	46

2.8.6	Utbildningsintroduktion för invandrare (IVIK).....	47
2.8.7	Treåriga individuella program	48
2.9	Undervisning och praktik	48
2.9.1	Individuella studieplaner	48
2.9.2	Studier i grundskoleämnen	49
2.9.3	Studier i gymnasiekurser	50
2.9.4	Olika former av praktik	52
2.10	Att kunna söka ett individuellt program	56
2.11	Information	57
2.12	Intagning	58
2.13	Resurser	59
3	Kontakten mellan skola och arbetsliv	61
3.1	APU och andra samarbetsformer.....	62
3.1.1	Handledare.....	64
3.1.2	Programråd	65
4	Behov av utveckling – en sammanfattande kommentar	67
4.1	Långsiktiga strategier behövs	67
4.2	Elevens behov skall styra	67
4.3	Utbud	68
4.4	Samverkan är nödvändig	69
4.5	Kvalitetssäkring	70
4.6	Slutsatser.....	70
5	Tydligare reglering av gymnasieskolans individuella program	71
5.1	Skälen för arbetsgruppens förslag	71
5.1.1	Huvudsyftet med ett individuellt program.....	72
5.1.2	Lärlingsutbildning med delat huvudmannaskap.....	72
5.1.3	Udda yrken	73
5.1.4	Speciella behov hos eleven.....	73
5.1.5	Preparandutbildningar som anordnas av landsting	74
5.1.6	Uppdrag till Statens skolverk	74
6	Programinriktade individuella program (PRIV)	75
6.1	Skälen för arbetsgruppens förslag	75
6.1.1	PRIV	75
6.1.2	För vilka elever?	76

6.1.3	Ett sökbart alternativ.....	79
6.1.4	Vad skall PRIV innehålla?	77
6.1.5	Vilka krav kan ställas på utbudet?.....	79
6.1.6	Urval	80
6.1.7	Programråd	80
6.1.8	Byte av studieväg.....	80
6.1.9	Uppdrag till Statens skolverk	81
7	Övriga förslag rörande de individuella programmen	83
7.1	Uppdelning av kurser i yrkesämnen	83
7.1.1	Delkurser inom vuxenutbildning	83
7.1.2	Kursernas omfattning.....	84
7.1.3	Fördelar med delkurser inom ett individuellt program.....	84
7.1.4	Betyg.....	85
7.2	Betyg i grundskoleämnen	86
7.2.1	Möjligheten att sätta betyg	89
7.2.2	En viktig del i motivationsarbetet.....	87
7.3	Pedagogiska råd för de individuella programmen	88
8	Utbildningsgaranti	89
8.1	Arbetsgruppens uppdrag	89
8.2	Gällande regler	89
8.2.1	Kärnämneskurser inom gymnasial vuxenutbildning	90
8.3	Ökad omfattning av gymnasial vuxenutbildning.....	93
8.4	En utbildningsgaranti för ungdomar.....	91
8.4.1	Alla som vill får inte plats i komvux	92
8.4.2	Den kommunala utvecklingsgarantin	93
8.5	Konsekvenser för gymnasial vuxenutbildning	93
9	Ekonomiska konsekvenser	97
Bilaga 1	Riktlinjer för arbetsgruppen om gymnasieskolans praktikprogram.....	99
Bilaga 2	Skolor, vars individuella program arbetsgruppen besökt	103
Bilaga 3	Frågor vid studiebesöken	105

Inledning och sammanfattning

Kommunerna har skyldighet att erbjuda alla ungdomar gymnasieutbildning. De individuella programmen är mot denna bakgrund ett viktigt redskap för kommunerna när det gäller att erbjuda ungdomar, som av olika skäl inte påbörjat eller avbrutit ett nationellt eller specialutformat program, sådan utbildning.

Ett individuellt program skall utformas utifrån individens behov och förutsättningar. Det består ofta av en kombination av olika ämnen, kurser och praktik. I vilken utsträckning programmen verkligen är utformade och upplagda utifrån den enskilde elevens behov kan, enligt arbetsgruppen, diskuteras. På vissa håll är individuella program onekligen en pedagogisk spjutspets i gymnasieskolan. På dessa skolor finns i allmänhet väl utarbetade kontakter med de övriga programmen, något som i sin tur ger ökade förutsättningar för ett brett utbud av kurser. Långsiktiga mål och strategier har, enligt arbetsgruppens uppfattning, en avgörande betydelse för den kvalitativa utvecklingen av programmen. Andra framgångsfaktorer är ett väl utvecklat kontaktnät med arbetslivet, grundskolan, socialtjänsten och övriga utbildningsanordnare, t.ex. folkhögskolor.

Eleverna trivs i allmänhet bra med sina studier på ett individuellt program. På flera skolor fungerar utbildningen också som en väg till vidare studier på ett nationellt program eller arbete. I vissa kommuner krävs dock en kvalitetshöjning. Arbetsgruppen skulle här framförallt vilja se ett större utbildningsutbud, bättre information samt möjlighet för elever att från grundskolan söka strukturerade studievägar som leder vidare till studier på ett nationellt eller specialutformat program.

Arbetsgruppens förslag

För att placera de individuella programmen i ett större sammanhang och beskriva deras roll i gymnasieskolan inleds betänkandet med en allmän beskrivning av grundskolans och gymnasieskolans resultat. Utifrån denna följer en redogörelse för syftet med, och utformningen

av de individuella programmen. Därefter redovisas en sammanfattande analys innan slutligen arbetsgruppens förslag presenteras.

Mot bakgrund av att det i dag krävs av alla ungdomar att de har en treårig gymnasieutbildning för att få ett fotfäste på arbetsmarknaden bör, enligt arbetsgruppens mening, de individuella programmens s.k. preparandsyfte markeras och tydliggöras i lagstiftningen. Skolverket bör vidare, bl.a. mot bakgrund av de nya behörighetsreglerna, ges i uppdrag att göra en uppföljning av elevströmmarna i gymnasieskolan.

Arbetsgruppen föreslår vidare att kommunerna så långt som möjligt bör erbjuda eleverna sökbara programinriktade individuella program (PRIV). Vårt uppdrag var att utarbeta förslag till hur ett *praktikprogram* kan organiseras inom ramen för ett individuellt program. Arbetsgruppen har valt benämningen *programinriktade individuella program (PRIV)* framför praktikprogrammet. En anledning till detta är att gruppen under arbetets gång förstått att benämningen praktikprogram vållar huvudbry ute i kommunerna och skolorna. För många leds tanken till studier på ett nyinrättat treårigt program med praktik som huvudinslag. I vissa fall har man på skolorna fått uppfattningen att det är ytterligare en form av lärlingsutbildning som nu skall inrättas eller att praktik bara skulle kunna förekomma på ett praktikprogram. Eftersom vårt uppdrag varit att lägga upp en sökbar studieinriktning med preparandsyfte har gruppen diskuterat olika benämningar men stannat för benämningen PRIV.

PRIV skall förbereda eleverna för studier på ett nationellt eller specialutformat program och ge dem möjlighet att, samtidigt som de utifrån behov läser behörighetsgivande ämnen, följa kurser från det nationella programmet. De praktiska momenten skall främst utgöras av APU. Eleverna skall under sina studier på PRIV komma en bit på väg in i ett nationellt program. Arbetsgruppen har sett behov av en starkare koppling mellan elevens studier på ett individuellt program och ett nationellt eller specialutformat program. Förslaget om att APU skall erbjudas eleverna grundar sig på de brister vi funnit vad gäller kvalitetssäkringen av elevernas praktik och kopplingen mellan denna och övrig undervisning. Skolverket bör ges i uppdrag att i samarbete med branschorganisationerna utarbeta referensmaterial avseende bl.a. handledarutbildning.

Arbetsgruppen föreslår vidare att det för de elever som har ett individuellt program skall införas en möjlighet att dela upp omfattande yrkesämneskurser i delkurser. Förutsättningarna för att skapa en studieuppläggning som överensstämmer med elevens intresseinriktning ökar, enligt arbetsgruppens uppfattning, om denna möjlighet införs.

Arbetsgruppen anser att pedagogiska råd på lokal nivå bör införas för de individuella programmen. Sådana kan bidra till utvecklingen av de individuella programmen samt främja samverkan mellan skola, arbetsliv, socialtjänst m.fl.

I arbetsgruppens uppdrag har ingått att lägga fram förslag till hur en utbildningsgaranti för ungdomar upp till 25 år kan utformas och regleras. Gruppens bedömning är att regeringen bör överväga att införa en utbildningsgaranti för ungdomar mellan 20 och 25 år som saknar godkänt betyg i en eller flera kärnämneskurser. Garantin bör innebära en rätt för dem att läsa resterande sådana kurser inom gymnasial vuxenutbildning. För att göra den slutliga utformningen av en sådan garanti och för att närmare kunna bedöma de ekonomiska konsekvenserna bör vissa uppgifter från Skolverket inväntas, rörande bl.a. den gymnasiala vuxenutbildningen och kunskapslyftet, som kommer att redovisas under våren 1998.

Författningsförslag

Förslag till lag om ändring i skollagen (1985:1100)

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap. Gymnasieskolan

4 b §

Ett individuellt program kan

1. syfta till att stimulera eleven *att senare gå över till* ett nationellt program eller ett specialutformat program,
2. *göra det möjligt för ungdomar att genom lärlingsutbildning förena en anställning som syftar till yrkesutbildning med studier av vissa ämnen i gymnasieskolan,*
3. *avse utbildning för udda yrken, och*
4. *möta speciella behov hos eleven.*

Ett individuellt program *som har ett sådant syfte som anges i första stycket 1* kan utformas för en grupp elever.

Ett individuellt program *skall i första hand förbereda eleven för studier på* ett nationellt program eller ett specialutformat program.

Ett individuellt program *enligt första stycket* kan utformas för en grupp elever.

Sådan utbildning som särskilt inriktas mot ett nationellt eller specialutformat program skall utformas för en grupp elever.

Ett individuellt program kan även utformas så att det

1. *gör det möjligt för ungdomar att genom lärlingsutbildning förena en*

anställning som syftar till yrkesutbildning med studier av vissa ämnen i gymnasieskolan och 2. möter eleverns speciella utbildningsbehov.

Utbildningen på ett individuellt program skall följa en plan, som skall fastställas av styrelsen för utbildningen. I fråga om sådana individuella program som avses i *första stycket 2* får regeringen föreskriva att utbildningen i skolan skall omfatta minst vissa av de ämnen som anges i timplanerna i bilaga 2.

Utbildningen på ett individuellt program skall följa en plan, som skall fastställas av styrelsen för utbildningen. I fråga om sådana individuella program som avses i *fjärde stycket 1* får regeringen föreskriva att utbildningen i skolan skall omfatta minst vissa av de ämnen som anges i timplanerna i bilaga 2.

13 §

Varje kommun är skyldig att erbjuda gymnasieutbildning i form av specialutformade program eller individuella program för de ungdomar i kommunen som avses i 1 § och som inte har tagits in på något nationellt program i gymnasieskolan eller en likvärdig utbildning eller har avlagt International Baccalaureate (IB). Detsamma gäller den som har tagits emot på ett nationellt program i gymnasieskolan eller till en likvärdig utbildning men som har avbrutit utbildningen där. I fråga om elever från särskolan gäller skyldigheten dock endast individuella program och endast om eleven vid prövning enligt 6 kap. 7 § inte tas emot i särskolan, därför att eleven bedöms kunna gå i gymnasieskolan.

Ett erbjudande enligt första stycket får avse utbildning som anordnas av hemkommunen eller av en annan kommun eller, *i fråga om specialutformade program*, ett landsting. Utbildning som anordnas av en annan kommun eller ett landsting och som avser en grupp elever enligt vad som anges i 4 a och 4 b §§ får erbjudas inom ramen för ett

Ett erbjudande enligt första stycket får avse utbildning som anordnas av hemkommunen eller av en annan kommun eller ett landsting. Utbildning som anordnas av en annan kommun eller ett landsting och som avser en grupp elever enligt vad som anges i 4 a och 4 b §§ får erbjudas inom ramen för ett samverkansavtal. Två eller flera

samverkansavtal. Två eller flera kommuner som gemensamt erbjuder utbildning för en grupp elever bildar ett samverkanssamverkansområde för den utbildningen. Kommuner och landsting som har slutit samverkansavtal om utbildning för en grupp elever bildar tillsammans ett samverkansområde för den utbildningen.

kommuner som gemensamt erbjuder utbildning för en grupp elever bildar ett samverkansområde för den utbildningen. Kommuner och landsting som har slutit samverkansavtal om utbildning för en grupp elever bildar tillsammans ett samverkansområde för den utbildningen.

Efter överenskommelse med en kommun får ett landsting anordna utbildning på specialutformade program.

13 a §

Efter överenskommelse med en kommun får ett landsting anordna utbildning på specialutformade *och individuella* program.

11 kap. Kommunal vuxenutbildning (komvux)

17 a §

Varje kommun ansvarar för att de kommuninvånare som enligt 19 a § har rätt till utbildningen och önskar delta i den, får det.

Rätt att delta

19 a

Varje behörig kommuninvånare har rätt att delta i gymnasial vuxenutbildning i ämnena svenska alternativt svenska som andraspråk, engelska, samhällskunskap, religionskunskap, matematik och naturkunskap i den omfattning de har för övriga program enligt bilaga 2. Rättigheten enligt första stycket gäller under förutsättning att utbildningen är avsedd att påbörjas

senast under det år den sökande fyller tjugofem år och att den sökande saknar betyg eller har betyget Icke godkänd i den aktuella kursen.

19 b §

Regeringen får föreskriva att också den som inte är bosatt i landet skall ha en sådan rätt till gymnasial vuxenutbildning som avses i 19 a §.

Den som har rätt att delta i gymnasial vuxenutbildning har rätt att delta i sådan undervisning i en annan kommun eller i ett landsting om utbildningen finns där och den sökandes hemkommun inte anordnar utbildningen.

I fall som avses i andra stycket är hemkommunen skyldig att åta sig att svara för kostnaderna för utbildningen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

Förslag till förordning om ändring i gymnasieförordningen (1992:394)¹

2 kap. Studievägar

20 a § Ett sådant individuellt program som avses i 5 kap. 4 b § tredje stycket skollagen (1985:1100) skall utformas så att det

1. ger eleven möjlighet att läsa dels de ämnen från grundskolan som behövs för att uppnå behörighet till ett nationellt eller specialutformat program, dels andra ämnen från grundskolan,
2. inriktas mot ett nationellt eller specialutformat program,
3. ger eleven möjlighet att genomgå arbetsplatsförlagd utbildning och
4. ger eleven tillfälle att läsa hela eller delar av nationellt fastställda kurser.

23 § Inom ett individuellt program får kurser i yrkesämnen delas upp på flera delkurser. En delkurs får inte omfatta mindre än 50 gymnasiepoäng. Om det finns särskilda skäl får Statens skolverk föreskriva att en viss kurs i ett yrkesämne inte får delas upp i delkurser.

Styrelsen för utbildningen bestämmer vilka delkurser som skall anordnas.

24 § Betyg skall sättas på varje slutförd delkurs.

Vid betygssättningen skall läraren som stöd använda de betygsriterier som har fastställts för delkursen.

För en elev som har fått betyg från samtliga delkurser av en kurs skall ett sammanfattande betyg sättas på kursen i dess helhet.

Betyg från en delkurs skall antecknas i en betygs katalog och även tas med i elevens slutbetyg från ett individuellt program. I slutbetyget får inte ingå betyg på en delkurs om eleven har fått ett sammanfattande betyg på kursen i dess helhet.

¹ Förordningen omtryckt 1995:247

5 kap. Utbildningens innehåll

17 §² Arbetsplatsförlagd utbildning skall förekomma på alla nationella program utom det estetiska programmet, naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. Styrelsen för utbildningen får bestämma att arbetsplatsförlagd utbildning skall förekomma på det estetiska programmet, naturvetenskapsprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, samt även på ett specialutformat och ett individuellt program. Styrelsen beslutar om omfattningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen och ansvarar även för att den arbetsplatsförlagda utbildningen uppfyller de krav som finns på utbildningen. I skolplanen bör redovisas de arbetslivskontakter som skolan har för anordnandet av den arbetsplatsförlagda utbildningen.

I fråga om nationella program med yrkesämnen skall den arbetsplatsförlagda utbildningen uppgå till minst 15 veckor. Varje sådan vecka skall anses motsvara 24 timmar undervisning i skolan enligt timplanen (bilaga 2 till skollagen [1985:1100]).

Rektorn beslutar om hela eller delar av kurser skall arbetsplatsförläggas och om hur fördelningen över åren skall göras. Styrelsen för utbildningen ansvarar för anskaffningen av platser för den arbetsplatsförlagda utbildningen.

6 kap. Elever

4 § Övriga platser skall tilldelas de sökande med betygen som grund. Företräde mellan sökande bestäms efter ett meritvärde. Meritvärdet utgörs av summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg. Betygsvärdet för betygen fastställs enligt nedan:

Betyg	Betygsvärde
Mycket väl godkänd (MVG)	20
Väl godkänd (VG)	15
Godkänd (G)	10

² Senaste lydelse 1997:605

Elever som efter avslutad grundskoleutbildning eller motsvarande saknar betyg i något av grundskolans ämnen skall, om de genom studier på ett individuellt program eller på annat sätt får lägst betyget Godkänd i det aktuella ämnet, få tillgodoräkna sig betygsvärdet av detta betyg när hans eller hennes meritvärde räknas fram.

7 kap. Betyg m.m.

9 § Av slutbetyget skall framgå

1. vilket program och, i förekommande fall, vilken gren som utbildningen avser,
2. vilket antal gymnasiepoäng som fastställts för varje kurs, för specialarbetet och för annan utbildning inom lokalt tillägg,
3. om eleven har slutfört ett fullständigt, ett utökat eller ett reducerat program, och
4. hur tiden för det lokala tillägget har använts och, om det har varit fråga om ämnesanknuten praktik, vilken eller vilka kurser praktiken har varit anknuten till.

Om en elev har fått betyg på en lokal kurs skall kursens innehåll och omfattning framgå av slutbetyget.

En elev som fått betyg på delkurs enligt 2 kap. 24 § får välja om detta betyg skall tas med i slutbetyget.

I slutbetyget skall det anges om eleven har haft ett längre studieuppehåll för studier utomlands och vilken karaktär och omfattning dessa studier i så fall haft.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1999.

1 En gymnasieskola för alla

Gymnasieskolans uppgift är att kvalificera eleverna i tre avseenden – för aktivt deltagande i ett demokratiskt samhällsliv, för ett utvecklande arbetsliv och för vidare studier. I dagens samhälle är kraven på kunskaper och kompetens större än någonsin och personer med låg utbildningsnivå löper risk att få sämre förutsättningar såväl på arbetsmarknaden som i det övriga samhällslivet. Förutom rena ämneskunskaper kräver arbetslivet också social kompetens, bl.a. kommunikativ förmåga, samarbetsförmåga, självständighet och flexibilitet. Gymnasieskolan skall bidra till att stärka dessa färdigheter hos alla ungdomar.

Tydliga samband finns mellan utbildningsnivå och sysselsättning. I OECD:s rapport *Education at a glance 1997* framgår att sysselsättningsnivå samt löneutveckling har starka samband med en god utbildning. Risken för marginalisering, arbetslöshet och låg inkomst ökar om individen har kort utbildning.³ Ungdomar med låg utbildningsnivå och brist på arbetslivserfarenheter har svårast att få fäste på arbetsmarknaden. Ungdomsarbetslösheten i Sverige är mer än dubbelt så hög som arbetslösheten för vuxna. I åldern 16–24 år var den öppna arbetslösheten i november 1996 nästan 16 %. Ett år senare hade andelen minskat till 10,8 %, eller 44 000 ungdomar.⁴ Mer än hälften av de arbetslösa ungdomarna saknar treårig gymnasieutbildning. Uppgifter från Skolverket visar att år 1987 var skillnaden i arbetslöshet mellan 20–24-åringar med respektive utan gymnasieutbildning 5 %. Motsvarande skillnad 1995 var dubbelt så stor. Sambanden mellan arbete och gymnasieutbildning bland ungdomar har således förstärkts under senare års försämrade arbetsmarknadsläge.⁵ Den slutsats som kan dras är att alla

³ OECD, *Education at a glance*, 1997

⁴ SCB, *Arbetskraftsundersökningen (AKU), november 1997. Arbetslösheten bland gruppen ungdomar mellan 16-19 år har gått ner mer under de sista fem åren än arbetslösheten för gruppen ungdomar mellan 20-24 år. Den stora nedgången skedde mellan 1993-1995. Denna nedgång kan bl.a. förklaras av att allt fler elever gick över direkt från grundskolan till gymnasieskolan i och med gymnasiereformens genomförande. I samband med att reformen genomfördes blev också de tvååriga yrkesförberedande linjerna treåriga program.*

⁵ Skolverket, *Bilden av skolan*, 1996

ungdomar behöver någon form av gymnasieutbildning för att kunna skaffa sig ett förvärvsarbete. Ungdomarna inser också att en gymnasial utbildning är en förutsättning, om än ingen garanti, för att få ett arbete.

Elever har olika intressen och förkunskaper. De har rätt till en utbildning som är anpassad till deras behov och förutsättningar. Skolkommittén understryker att barn och ungdomar i dag ställer höga krav på sitt lärande. Eleverna vill förstå kunskapernas nytta och sammanhang och vill kunna påverka sitt skolarbete.⁶ Sammantaget är det en stor utmaning för gymnasieskolan att finna former för att erbjuda alla ungdomar en meningsfull utbildning där undervisningen anpassas efter de olika krav som ställs från elever, föräldrar och omgivande samhälle.

1.1 Hur väl lyckas grundskolan?

Resultaten i den svenska grundskolan är i allmänhet goda. OECD:s rapport *Education at a glance 1997* bekräftar att Sverige är en ledande utbildningsnation som satsar mer på utbildningsområdet än de flesta andra länder. Läs- och skrivförmågan är generellt sett hög liksom kunskaperna i främmande språk. Flera internationella undersökningar visar att svenska elever i allmänhet läser mycket bra. En internationell undersökning⁷ visar att svenska och finska elever läser bäst av de 30 länder som deltog i undersökningen. Det finns dock en grupp elever som har uppenbara läs- och skrivsvårigheter. Enligt undersökningen är det mellan 4 och 4,5 % av eleverna i årskurs 8 som läser sämre än genomsnittet i årskurs 3.

Övergångsfrekvensen till gymnasieskolan är hög. Av de elever som lämnar grundskolan går en allt större andel direkt över till studier i gymnasieskolan. År 1996 var siffran hela 98 %. Av dessa elever började 92 % på ett nationellt eller specialutformat program och 6 % på ett individuellt program. Övergångssiffrorna har varit desamma sedan läsåret 1994/95. Som jämförelse kan nämnas att övergångsfrekvensen före den senaste gymnasiereformen låg mellan 87 och 90 %.

I huvudsak trivs elever och lärare. De flesta elever, lärare och föräldrar ser skolan som en trygg miljö. I Skolverkets attitydundersökning 1998 framgår att åtta av tio elever och lärare trivs mycket eller ganska

⁶ *Skolfrågor – Om skola i en ny tid*, Skolkommittén, SOU 1997:121

⁷ IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement), genomfördes läsåret 1990/91

bra.⁸ Det finns dock många elever som tycker att skolan är tråkig och onyttig. Att skolan upplevs både som stimulerande för stunden och nyttig för framtiden är avgörande för ungdomars lust att lära.

1.1.1 Betyg

De elever som nu går i gymnasieskolan har gått i den "gamla" grundskolan med det gamla betygssystemet. Andelen elever som lämnade grundskolan vårterminen 1997 med ofullständigt slutbetyg uppgick till 6 %.⁹ Året innan uppgick andelen till 5,8 %. Skillnader finns mellan skolor. I vissa skolor är andelen elever utan godkända betyg så hög som 20 % i vissa ämnen. De tre vanligaste orsakerna till att elever saknar ämnesbetyg är att de deltagit i modersmålsundervisning, haft anpassad studiegång eller haft stor frånvaro.¹⁰ För elever som inte slutför grundskolan med godkända betyg inom nio år, finns det enligt 4 kap. 10 § skollagen en möjlighet att gå i grundskolan ytterligare två år.

Från och med intagningen till gymnasieskolan hösten 1998 gäller nya behörighetsregler till nationella och specialutformade program om krav på betyget Godkänd i svenska/svenska som andraspråk, matematik och engelska. Med de nya behörighetsreglerna har kravet på grundskolan tydliggjorts att eleverna skall nå godkända resultat.

De första elever som lämnar grundskolan med de nya betygen går ut våren 1998. Uppgifter tyder på att det även detta läsår är runt 6 % av eleverna i årskurs 9 som riskerar att inte få ett fullständigt slutbetyg.

1.1.2 Elever i behov av särskilt stöd

Det finns en rad uppgifter som tyder på att många barn som har behov av stöd inte får den hjälp de behöver i grundskolan. Skolverket visar i sin tillståndsbeskrivning 1997 att ca 60 % av grundskolorna inte alls eller endast delvis kan klara av att ge elever i behov av särskilt stöd den hjälp de är berättigade till. Motsvarande siffra för gymnasieskolan är runt 50 %. Skolverket konstaterar också att man ute i skolorna anser att antalet barn i behov av stöd har ökat. Utvärderingar och uppföljningar som kommunerna gjort visar att det är de psykosociala problemen och läs- och skrivsvårigheter som står för den största ökningen. Samtidigt

⁸ I undersökning ingår årskurserna 7-9 och gymnasieskolan.

⁹ Skolverket, *Skolan i siffror 1998:1*

¹⁰ *Skolan i siffror 1998:1*, a.a.

som kommunerna tvingats göra ekonomiska nedskärningar under 1990-talet har resurserna till bl.a. elevvården i många kommuner minskat och antalet speciallärare, skolkuratorer, skolsköterskor samt studie- och yrkesvägledare minskat. Även lärartätheten har minskat.¹¹

De sociala skillnaderna vad gäller barns och ungdomars hälsa ökar. Psykosomatiska besvär är vanligare bland de ungdomar i årskurs nio som har en arbetslös förälder.¹² Därför är det viktigt att skolan har en nära kontakt med elevens vårdnadshavare och de barn- och ungdomspsykiatriska mottagningarna.

Även om grundskolan i många delar är bra, och i ett internationellt hänseende ofta mycket bra, finns alltså brister i anpassningen av undervisningen och övrig stödverksamhet. Grundskolan måste bli mer flexibel och anpassningsbar. Risken för att gymnasieskolan inte skall kunna ta sitt ansvar för alla elever ökar om inte grundskolan klarar av att ta sitt. Det gäller att utifrån en helhetssyn på barns och ungdomars lärande och utveckling, följa eleven genom hela uppväxten; från förskolan och grundskolan till och med gymnasieskolan. Med en sådan helhetssyn ökar möjligheterna att kunna upptäcka barns och ungdomars svårigheter och vidta nödvändiga åtgärder på ett tidigt stadium.

1.2 Hur väl lyckas gymnasieskolan?

Den kommitté som haft i uppdrag att följa utvecklingen i gymnasieskolan konstaterar att gymnasieskolans resultat internationellt sett är goda.¹³ Gymnasieelevernas snittresultat i bl.a. matematik och naturvetenskap är t.o.m. mycket goda.¹⁴ Det står samtidigt klart att skillnader finns mellan kommuner och skolor. Vissa skolor, eller delar av skolor, har hunnit långt i sin metodiska och pedagogiska utveckling medan det i andra fall är en bit kvar.

Inom fyra år har 87 % av eleverna på gymnasieskolans nationella program slutfört sin utbildning. Andelen varierar mellan olika kommuner och i vissa kommuner är andelen betydligt lägre. Antalet elever som fullföljer sitt nationella program är betydligt högre på Samhälls- och Naturvetenskapsprogrammen (nästan 94 %) jämfört med pro-

¹¹ *Elever med behov av särskilt stöd*, Skolverket, 1996

¹² *Folkhälsoarbetets utveckling i Sverige*, (Ds. 1997:62)

¹³ *Den nya gymnasieskolan – problem och möjligheter*, Kommittén för gymnasieskolans utveckling, Ds 1997:107

¹⁴ TIMSS, Skolverket rapport 145

grammen med yrkesämnen (84 %). Bland elever med utländsk bakgrund fullföljer endast 75 % sitt program.¹⁵

1.2.1 Betyg

Av andelen elever som slutade gymnasieskolan 1995/96 hade 4,3 % ofullständigt slutbetyg medan 3,6 % saknade något betyg på grund av att de följt en mindre studiekurs.¹⁶

Vårterminen 1997 gick den första årskullen elever ut gymnasieskolan med betyg enligt det nya betygssystemet. En enkätundersökning som Skolverket gjorde i september 1997 visar att omkring 85 % av dessa elever fick slutbetyg. Man kan se en stor variation mellan programmen. Fler elever på Naturvetenskapsprogrammet gick ut med slutbetyg än exempelvis eleverna på Industriprogrammet.

I de karaktärsämnena som ingick i Skolverkets undersökning hade de flesta eleverna minst betyget Godkänd. Skillnaderna mellan program och kurser är dock stora vad gäller betyg i kärnämnen. Fler elever på Samhälls- och Naturvetenskapsprogrammen samt det Estetiska programmet fick minst betyget Godkänd i kärnämneskurserna jämfört med de elever som gick Bygg-, Industri- och Fordonsprogrammen. Skillnaderna mellan programmen är också stora vad gäller genomsnittsbetyg.

De nya behörighetsreglerna för intagning hösten 1998 bör innebära att skillnaderna mellan elevernas kunskaper i matematik, svenska och engelska kommer att minska mellan de nationella programmen eftersom inträdeskravet på baskunskaper har satts högre. Samtidigt medför de högre kraven att många elever med bristfälliga kunskaper troligen inte kommer in på ett nationellt program. Detta ställer i sin tur höga krav på gymnasieskolans individuella program.

¹⁵ Skolverkets rapport nr.135, *Beskrivande data om skolverksamheten 1997*

¹⁶ Skolverkets rapport nr 135, a.a.

1.2.2 Studieavbrott

Av samtliga elever som hösten 1995 gick år 1 på ett nationellt program var det 3,7 % som avbrutit sina studier nästkommande år eller gjort studieuppehåll. 8,2 % hade bytt studieväg. Elever med individuella program hade betydligt större andel studieavbrott (36,2 %) än elever på nationella program (4,2 %).¹⁷

Olika orsaker finns bakom avhoppen. Bland annat anges vantrivsel med lärarna, skoltrötthet och en känsla av meningslöshet. Skolarbetet upplevs som för abstrakt. Skoltröttheten uppkommer inte sällan till följd av en känsla av att inte kunna prestera i enlighet med de krav eleven dels har på sig själv, dels känner från omgivningen.¹⁸ Eleverna upplever inte att de kan bestämma takten i lärandet utifrån sina tidigare kunskaper. Det gör att många elever halkar efter redan från början och har svårt att komma igen. Vanligt är att eleverna skolkar från undervisningen, vilket ofta var fallet även i grundskolan. Arbetsgruppen menar att skolk är ett problem som kommunerna bör ägna betydligt större uppmärksamhet än vad som är fallet i dag.

I en rapport från Skolverket konstateras att studieavbrott ofta förklaras som en brist hos individen eller individens miljö utanför skolan. Om det inte sker någon självkritisk analys från skolans sida då eleven avbryter sina studier finns det risk att studieavbrotten i stället för att ses som ett systemfel blir ett individfel, en brist hos eleven eller hos läraren. Det är få elever som får individuella förslag till lösningar på sitt skolproblem.¹⁹ Kommittén för gymnasieskolans utveckling framhåller vikten av att elever som har svårigheter i något ämne tidigt uppmärksammas och får stöd i en form som passar dem. Brister i lärares och rektorers tolkning av elevers nödsignaler kan leda till att elever lämnar sina studier på de nationella programmen.²⁰

¹⁷ Skolverkets rapport nr. 135, a.a.

¹⁸ Skolverket, *Dropout-problematiken i ett europeiskt perspektiv*, 1994

¹⁹ Skolverkets rapport nr. 85, *Studieavbrott och mindre studiekurs i gymnasieskolan*,

²⁰ *Den nya gymnasieskolan - problem och möjligheter*, a.a.

1.2.3 Börja arbeta eller fortsätta studera

Gymnasieskolans resultat måste ses i relation till de mål som finns för gymnasieskolan i stort, dvs. att eleven studerar vidare eller får ett arbete.

Ett positivt samband finns, som tidigare konstaterats, mellan utbildning och sysselsättning. Enligt en elevundersökning gjord 1997 av Statistiska centralbyrån (SCB) hade var tredje elev i mars 1997 förvärvsarbete, ungefär ett år efter avslutad gymnasieutbildning. Mindre än hälften av de som arbetade var fast anställda. 18 % av kvinnorna och 8 % av männen var sysselsatta i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder.²¹ Möjligheterna att få ett arbete ökade om eleven arbetat under sin studietid eller haft APU.

Vad gäller vidare studier vid högskola eller universitet kan konstateras att allt fler elever intresserar sig för och går vidare till sådana studier. Sverige har en högre andel högskoleutbildade än de flesta andra OECD-länder.²² Av de gymnasieelever som fick slutbetyg våren 1997 var det 82 % som uppnådde grundläggande behörighet. Variationen mellan olika program var dock stor.²³ Totalt sett går en tredjedel av de elever som fullföljt studierna på ett nationellt program vidare till högre studier. Fler elever från de Samhälls- och Naturvetenskapliga programmen går vidare till högskolan än elever från övriga program. I sammanhanget bör nämnas att många högskoleutbildningar kräver mer än grundläggande behörighet, s.k. särskild behörighet.

²¹ En fjärdedel hade arbete som huvudsaklig verksamhet och övriga åtta procentenheter arbete vid sidan av annan verksamhet. Andelen kvinnor i arbete var betydligt högre än män, drygt 40 % jämfört med 24 %, vilket delvis kan förklaras av männens värnplikt. Ungefär 60 % av de förvärvsarbetande ungdomar som gått på program med yrkesämnen hade ett arbete som till största delen låg inom utbildningens yrkesområde. Mellan 50-60 % hade vikariat eller andra tidsbegränsade anställningar.

²² OECD 1997, a.a.

²³ *Skolan i siffror 1998:1*, a.a.

Fler kvinnor än män deltar i utbildning efter gymnasieskolan. Vanligaste utbildningsformen är högskola och universitet. Näst vanligast är studier inom kommunal vuxenutbildning.²⁴

1.2.4 Flexibiliteten i gymnasieskolan

Varje kommun skall enligt skollagen erbjuda ungdomar ett allsidigt urval av nationella program. Antalet platser på de olika programmen skall anpassas med hänsyn till elevernas önskemål. I dag består gymnasieskolans programutbud av 16 nationella program. Inom ramen för dessa program kan specialiseringar göras genom val av grenar och kurser. Ämnen indelas i kurser där varje kurs har en kursplan. Betyg sätts på varje kurs och varje godkänd kurs ger ett visst antal gymnasiepoäng som kan tillgodoräknas eleven när denne söker till högre studier. Varje kommun är också skyldig att erbjuda gymnasieutbildning i form av specialutformade eller individuella program. De nationella och specialutformade programmen har fastställda program mål och ett fastlagt antal gymnasiepoäng. Programmen skall vara grunden för fortsatt utbildning på högskolenivå och för yrkesverksamhet. Ett individuellt program har däremot inte något fastlagt poängantal och inte heller något särskilt nationellt program mål. Ett individuellt program skall i stället utformas efter varje elevs individuella behov.

Gymnasieskolan har sedan 1991, då det nya styrsystemet och program- och kursutformningen infördes, förändrats på många olika sätt. Det finns i dag möjligheter för eleverna att själva välja och kombinera ämnen och kurser. Stor roll i sammanhanget spelar studie- och yrkesvägledarna och den information som dessa förmedlar. För att gymnasieskolans flexibilitet skall komma eleverna tillgodo, krävs en vägledarkompetens som kan hjälpa eleverna att hitta rätt bland de olika alternativ som finns. Gymnasieskolan har således konstruerats så att elevernas intresse för program, gren och kurs skall avgöra deras studieprogram.

Fram till i dag har inte flexibiliteten utnyttjats i särskilt hög grad, trots att det skulle öka förutsättningarna för fler elever att slutföra sina gymnasiestudier med framgång. Kommittén för gymnasieskolans

²⁴ SCB, *Avgångna från gymnasieskolans program*, 1997. Enligt SCB deltog drygt 40 % av de kvinnor och 25 % av de män som avgick från gymnasieskolans program våren 1996 i någon form av utbildning i mars 1997. I kommunal vuxenutbildning deltog 10 % av kvinnorna och 5 % av männen.

utveckling menar att det går att utan ökade kostnader öka utbudet av kurser. Genom samverkan mellan skolor, skolformer och kommuner kan fler kurser komma till stånd. På så sätt kan också individuella anpassningar vara lättare att genomföra.

Inom de nationella och specialutformade programmen finns ett stort antal möjligheter att hjälpa elever som riskerar att inte klara gymnasieskolan. Eleverna kan ges stödundervisning och specialundervisning, utökad studietid och reducerat program. Dessutom finns möjligheter att låta eleverna få större inflytande över sin undervisning samt att förändra arbetsformerna för att de lättare skall se sammanhang i sitt lärande.

För elever som inte går på ett nationellt eller specialutformat program erbjuder samtliga kommuner individuella program. De individuella programmen kan öka flexibiliteten i gymnasieskolan och är en väg för kommunerna att uppfylla kravet på att ge alla ungdomar en gymnasieutbildning.

2 Gymnasieskolans individuella program

Inom gymnasieskolan ryms såväl utbildningar som har sitt ursprung i läroverkets latin- och reallinjer som utbildningar som växt fram inom lärlingsutbildning eller yrkesskolor. Denna utveckling, som påbörjades i och med Lgy 70, har medfört att olika traditioner, förväntningar och kulturer nu skall samverka för att realisera avsikter och mål. Sedan läsåret 1992/93 erbjuds inom gymnasieskolan utbildning på individuella program.

2.1 Det kommunala uppföljningsansvaret

Kommunernas uppföljningsansvar lagfästes 1976 och innebar en skyldighet för kommunerna att dels söka upp och kontinuerligt hålla sig underrättade om alla 16–17-åringars sysselsättning (informationsansvaret), dels erbjuda ungdomarna studie- och yrkesorientering samt sysselsättning i form av kurser, praktik eller arbete (åtgärdsansvaret). Syftet med det kommunala uppföljningsansvaret var att hjälpa ungdomar som inte fanns i gymnasieskolan eller hade arbete, att så snart som möjligt övergå till reguljär utbildning eller stadigvarande arbete.

Skola-arbete-utredningen hade i uppdrag att göra en översyn av det kommunala uppföljningsansvaret för ungdomar. I sitt betänkande, *Ungdomars kompetens* (SOU 1989:113), konstaterade utredningen att det inom uppföljningsverksamheten hade utvecklats metoder som inneburit att man lyckats erbjuda fler ungdomar en reell möjlighet att skaffa sig en gymnasial kompetens. Uppföljningsåtgärderna bestod bl.a. av individuell vägledning, socialt stöd och pedagogisk habilitering i kombination med arbete på en ungdomsplats. Det övervägande antalet ungdomar lämnade åtgärderna inom ett år. Nära hälften av ungdomarna gick vidare till fortsatta studier medan en tredjedel fick arbete. En tiondel omfattades av fortsatta åtgärder alternativt gick till arbetslöshet. Utredningen föreslog att kommunernas ansvar skulle utökas så att ungdomar under tjugo år fick rätt till gymnasial utbildning.

2.2 Uppföljningsansvaret förs in i gymnasieskolan

I propositionen *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen* (prop. 1990/91:85) framhölls de allt högre utbildningskrav som framtidens samhälle kommer att ställa, något som i sin tur motiverade att kommunernas åtgärdsansvar för ungdomar utökades och inriktades starkare mot just utbildning. Kommunernas uppföljningsansvar föreslogs komma att ingå som en naturlig del av gymnasieskolan i form av individuella program. För de ungdomar som av olika skäl tackade nej till erbjudanden om individuella program, framhölls att arbetsmarknadsmyndigheternas åtgärder och service måste stå öppna.

Genom de individuella programmen fick kommunerna ett arbetsredskap för att uppfylla sina skyldigheter att erbjuda ungdomar utanför de nationella programmen en gymnasieutbildning. Det kommunala uppföljningsansvaret för 16–17-åringar ersattes med en skyldighet för kommunerna att erbjuda alla ungdomar, som inte påbörjat eller avbrutit studierna på ett nationellt program, utbildning på individuella program. Bestämmelsen om de individuella programmen trädde i kraft den 1 juli 1992.

I vissa kommuner låg det kommunala uppföljningsansvaret inom gymnasieskolan, i andra utanför. Inrättandet av individuella program innebar att det kommunala uppföljningsansvaret fördes in i gymnasieskolan. På flera skolor som arbetsgruppen besökt vittnar personalen om den stora omställning det innebar för alla parter, såväl personal som ungdomar, när alla plötsligt befann sig ”under samma hatt”.

2.3 Syftet med ett individuellt program

Av 5 kap. 13 § skollagen framgår att kommunerna är skyldiga att erbjuda gymnasieutbildning i form av individuella program. Medan de nationella programmen utformas enligt mål som regeringen fastställer, har kommunerna stor frihet att utforma individuella program utifrån lokala förutsättningar. Utbildningen kan vara av olika längd med mycket varierat innehåll. Av skollagen och förarbetena till densamma framgår för vilka ändamål individuella program kan anordnas, vilket således inte utesluter att utbildningen kan anordnas för andra, icke nämnda ändamål. Individuella program kan, enligt 5 kap. 4 b § skollagen

1. syfta till att stimulera eleven att senare gå över till ett nationellt program eller specialutformat program,
2. göra det möjligt för ungdomar att genom lärlingsutbildning förena en anställning som syftar till yrkesutbildning med studier av vissa ämnen i gymnasieskolan,
3. avse utbildning för udda yrken, och
4. möta speciella behov hos eleven.

Av läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) framgår att skolan särskilt skall sträva mot att varje elev som lämnar utbildning på ett individuellt program i gymnasieskolan har en planering för och goda möjligheter till fortsatt utbildning eller förvärvsarbete.

I regeringens proposition *om vissa gymnasie- och vuxenutbildningsfrågor m.m.* (prop. 1991/92:157) framhölls att de individuella programmen väsentligen är avsedda för elever som inte är studiemotiverade eller är osäkra i sitt studieval och för elever som i kombination med en anställning som syftar till yrkesutbildning (lärlingsutbildning) endast vill studera vissa kurser i gymnasieskolan. Dessa två huvudalternativ skulle emellertid inte utesluta att mer udda utbildningar anordnades som individuella program. Som exempel angavs yrkesdansarutbildningen, som i dag för övrigt är ett specialutformat program. Andra utbildningar som avsågs kunna rymmas inom ett individuellt program var sådana för elever med speciella behov. För dessa elever borde det t.ex. vara möjligt att med modifieringar kunna erbjuda en individuell utbildning som innehåller delar av ett nationellt program.

Vid de studiebesök som arbetsgruppen genomfört har det varit tydligt att preparandsyftet är det huvudsakliga syftet med utbildningen. Personalen framhåller att det ofta handlar om ett mognadsår för eleven. Samtidigt påpekas ofta att det nu finns ett ökande antal elever som studerar både två och tre år på ett individuellt program. Enligt Skolverkets statistik avslutar ett mindre antal elever ett treårigt individuellt program.

Från ett individuellt program kan eleven gå vidare till studier genom det vanliga sökförfarandet. För vissa elever blir intagning via den s.k. fria kvoten aktuell. Enligt 6 kap. 3 § gymnasieförordningen skall ett begränsat antal platser avsättas för bl.a. dem som på grund av särskilda omständigheter bör ges företräde framför övriga sökande.

2.4 För vilka elever?

I oktober 1992 fanns ungefär 10 500 elever på ett individuellt program. År 1995 hade siffran stigit till drygt 17 000 elever eller 5,5 % av det totala antalet gymnasieelever vilket innebar att programmet då var det tredje största programmet. Hösten året därpå var drygt 16 000 elever inskrivna på ett individuellt program. Av dessa gick 2 124 elever på invandrarintroduktion (IVIK) medan antalet lärlingar uppgick till 39. I oktober 1997 hade antalet elever minskat till ca 15 000, dvs. 5 % av det totala antalet elever i gymnasieskolan. Många elever erbjuds i dag en individuell lösning inom ett nationellt program. Formellt har dessa elever ett individuellt program men registreras inte alltid på så sätt. En risk finns för underrapportering.

Ungefär lika många flickor som pojkar har ett individuellt program. Överrepresenterade är eleverna med utländsk bakgrund. Dessa elever uppgick 1996 till 38,3 % av det totala antalet elever på de individuella programmen. Detta är cirka 20 % högre än vad som är genomsnittet för samtliga program.²⁵

2.4.1 Elevströmmar

Hösten 1996 kom 41 % av eleverna med ett individuellt program direkt från grundskolan. Resten hade alltså avbrutit ett nationellt program, gjort ett uppehåll i studierna mellan grundskolan och gymnasieskolan eller nyligen invandrat till Sverige. Av de nästan 5 650 s.k. direktelev-erna, dvs. de som kommer direkt från grundskolan, saknade 31 % grundskolebetyg i två eller flera ämnen.²⁶ Det är för denna grupp elever som ett individuellt program visat sig fungera bäst som språngbräda till ett nationellt program. Statistik från Skolverket visar att 60 % av dessa elever efter ett år på ett individuellt program går över till studier på ett nationellt program.

En stor grupp är även de som avbrutit sina studier efter ett eller flera år på ett nationellt program. I många av de kommuner som arbetsgruppen besökt framför man att denna grupp ökar i antal. Vanligast är att eleverna från nationella program kommer från program med yrkesämnen. Enligt Skolverkets statistik är det just denna grupp som tenderar

²⁵ *Jämförelsetal för skolhuvudmän*, Skolverket, mars 1997

²⁶ *Jämförelsetal för skolhuvudmän*, a.a.

att helt lämna gymnasieskolan efter ett år på ett individuellt program.²⁷ Andelen av dessa elever som går över till ett nationellt program är endast 35 %.²⁸ Detta talar för att det misslyckande som eleverna varit med om på ett nationellt program tagit så hårt att lusten att studera vidare inom gymnasieskolan försvunnit. Vissa av dessa elever går vidare till komvux eller folkhögskola. Uppföljningen av elevgruppen är emellertid alltför knapphändig för att arbetsgruppen säkert skall kunna uttala sig närmare om detta.

2.4.2 Elevkategorier

I rapporten *Kursutformad gymnasieskola för alla?* görs en enligt arbetsgruppen överskådlig kategorisering av de elever som inte följer ett nationellt eller specialutformat program utan t.ex. har ett individuellt program:

- elever som kan men inte vill följa huvudfärderna i gymnasieskolan, vilket avser de elever som har förutsättningarna men inte intresset,
- elever som vill men inte kan, dvs. elever som är motiverade men har svårigheter som t.ex. dyslexi eller funktionshinder
- elever som kan och vill men är hindrade, vilket avser de elever som t.ex. saknar det svenska språket eller har sociala svårigheter,
- elever som varken kan eller vill men måste, dvs. de som inte vill men har press på sig utifrån att gå i gymnasieskolan, och slutligen
- elever som varken kan eller vill och inte heller måste, vilket ofta handlar om elever som inte sökt gymnasieskolan på grund av allvarliga kunskapsbrister sedan tidigare.²⁹

2.4.3 Elevers olika behov

När de som arbetar inom individuella program beskriver målgruppen framhålls ofta de elever som är skoltrötta, socialt omogna, vilsna och osäkra inför de fortsatta studierna. Det är inte ovanligt att ungdomarna skolkat mycket i grundskolan, något som i sin tur lett till låga betyg och bristfälliga kunskaper. Samtidigt nämns ofta de elever som är kreativa och viljestarka men av olika skäl inte funnit sig tillrätta i skolsystemets

²⁷ Skolverkets rapport nr. 93, *Det individuella programmet - ett flexibelt program för framtiden?*, 1995

²⁸ *Bilden av skolan 1996*, a.a.

²⁹ *Kursutformad gymnasieskola för alla?*, Ds. 1994:139, Utbildningsdepartementet

huvudfåror. I en rapport från Folkhälsoinstitutet framgår att ungdomar som har psykosociala problem och utsätter sig för fler hälsorisker är överrepresenterade inom de individuella programmen jämfört med ungdomar på gymnasieskolans övriga program.³⁰ I den brokiga skaran ungdomar som studerar på ett individuellt program finns även elever som ligger på gränsen till att tillhöra gymnasiesärskolans målgrupp. Dessa elever är i regel mycket svagpresterande och skulle kanske i vissa fall få en bättre utbildning i gymnasiesärskolan. Arbetsgruppen har fått intryck av att gruppen ökar i antal och att det är en grupp för vilken det krävs mer resurser. En annan elevkategori som återfinns inom individuella program är elever med exempelvis Aspbergers syndrom, grav dyslexi eller MBD/DAMP. En i sammanhanget viktig grupp att nämna är elever med funktionshinder. Här avses ungdomar med synnedsettningar, rörelsehinder, dövhet eller hörselskador. Av denna elevgrupp om totalt drygt 2 000 elever, hade under läsåret 1996/97 cirka 9 % ett individuellt program, vilket är en nästan dubbelt så stor andel som i gymnasieskolan som helhet.³¹

2.5 Personal

För att möta den heterogena målgruppens skilda behov krävs ofta lösningar där undervisningen måste ske i mindre grupper. För elever i behov av särskilt stöd har små undervisningsgrupper kunnat erbjudas genom att flera kommuner samverkar. Utbildningen på individuella program präglas av stor flexibilitet. Ofta lägger lärarna ner mycket tid och engagemang på att så långt som det är möjligt individualisera undervisningen. I det arbetet väljer många lärare att arbeta parallellt i klassrummet. Det har också medfört att lärarna utvecklat en elevcentrerad pedagogik (om s.k. infärgning, se avsnitt 2.9.3). Inte ovanligt är att lärarna tagit intryck av Montessoripedagogiken. Eleverna är i allmänhet nöjda med sina lärare som uppmärksammar dem och bryr sig om dem. Lärarna upplevs som eldsjälar med ett starkt engagemang i sina elever.

På flera av de skolor vi besökt har man framhållit vikten av att ha fast anställd personal för kontinuitet och stabilitet. Det framhålls ofta som särskilt viktigt att lärare och övrig personal är handplockade. Arbetsgruppen har också funnit att många lärare specialrekryterats på

³⁰ *Individuella programmet – en kunskapsöversikt 1997*, Folkhälsoinstitutet

³¹ Skolverkets rapport nr 135, a.a.

grund av sin speciella kompetens, vilket ofta är lärare med specialpedagogisk utbildning.

Att arbeta i arbetslag ses som en nödvändighet. Det har framhållits vara svårt att få med lärare från de nationella programmen i arbetslagen. Samtidigt är de lärare som undervisar på såväl de nationella som de individuella programmen viktiga "brobyggare" mellan de individuella programmen och den övriga gymnasieskolan. Detta framgår bl.a. av Skolverkets rapport om de individuella programmen. Här konstateras också rektors centrala roll och lärarnas behov av att känna rektors stöd för verksamheten. Arbetsgruppen har under sina skolbesök även sett att lärarna i allt större utsträckning får kontinuerlig handledning.

Arbetsgruppen har vid sina skolbesök funnit att studie- och yrkesvägledningen har stor betydelse inom de individuella programmen. Kravet på att alla elever skall ha en studieplan har inneburit att flera av de skolor arbetsgruppen besökt utökat sin studie- och yrkesvägledning. På exempelvis *Rudbecksskolan i Sollentuna* tredubblades denna när skolan gick över till ren kursutformning. På *Strömbackaskolan i Piteå* har studie- och yrkesvägledningen nyligen omorganiserats med syfte att ge förbättrad information och vägledning. Alla studie- och yrkesvägledare har nu samlats i en "pool" för att kunna ta ett gemensamt ansvar för all information till elever i grundskolan och gymnasieskolan.

2.6 Lokala mål och strategier

Kommunerna är enligt skollagen skyldiga att upprätta skolplaner. Skolverket har vid ett antal tillfällen riktat kritik mot kommuner för att inte aktivt använda skolplanerna i sin verksamhet. Arbetsgruppen har i likhet med verket erfarit att skolplanernas styrkraft är svag. Planerna innehåller sällan något om de individuella programmen. I stället hänvisas till allmänna formuleringar om elever med behov av särskilt stöd.

I sin rapport om individuella program framhåller Skolverket att utbildningen är föremål för en ständig utveckling även om utvecklingsprocessen har kommit olika långt i landets olika kommuner. Samtidigt påtalas betydelsen av lokala mål, strategier och av ett aktivt ledarskap där såväl rektorer som politiker och förvaltningschefer har en viktig roll.³² Av utvärderingen framgick dock att vissa kommuner saknade dokument och beslut som styr den långsiktiga utvecklingen av de individuella programmen. Det visade sig dessutom att det på vissa gymnasieskolor saknas mål och strategi även på kort sikt. Den risk som

³² Skolverkets rapport nr. 93, a.a.

enligt Skolverket kan finnas vid avsaknaden av långsiktiga strategier är att man oreflekterat låter den verksamhet som bedrevs inom det kommunala uppföljningsansvaret styra verksamheten, något som i förlängningen kan innebära ett hinder för nytänkande.³³ Arbetsgruppen kan endast bekräfta denna bild. Lokala måldokument förekommer i allmänhet men strategier för den långsiktiga utvecklingen av de individuella programmen tycks alltså saknas.

Ett i sammanhanget intressant exempel är *Rudbecksskolan i Sollentuna* kommun där skolans individuella program har särskilda kontaktpolitiker med vilka personal och skolledning sammanträffar regelbundet. Detta ses som ett viktigt stöd i utvecklingen av utbildningen. Ett annat exempel där kedjan mellan kommunpolitikerna och tjänstemännen i skolan fungerar väl är *Strömbäckskolan i Piteå*.

2.7 Hur organiseras individuella program?

Hur individuella program organiseras är helt och hållet en kommunal angelägenhet. I Skolverkets kommunundersökning (Tillståndsbeskrivningen 1995) framgick att majoriteten av kommunerna då hade lokaliserat de individuella programmen till gymnasieskolan. I vissa fall hade utbildningen också integrerats verksamhetsmässigt med de övriga programmen.³⁴ Kommuner utan gymnasieskola anordnar vanligen individuella program i anslutning till den kommunala vuxenutbildningen. Det förekommer också att kommunen köper utbildningsplatser i en annan kommun men erbjuder praktik i hemkommunen. Ytterligare en lösning är att en egen enhet för utbildningen byggs upp.

Arbetsgruppen menar, i likhet med Skolverket, att integrationen inte är ett mål i sig, men att den däremot kan vara ett medel som bidrar till gymnasieskolans flexibilitet. Med få undantag har kommunerna i dag samlokalisert de individuella programmen med gymnasieskolan i övrigt. Arbetsgruppen har besökt kommuner där de individuella programmen varit såväl lokalmässigt som verksamhetsmässigt integrerade i gymnasieskolan. Gruppen har också besökt kommuner där programmen är förlagda till egna enheter som ligger geografiskt skilda från övriga delar av gymnasieskolan.

En fördel med en lokal- och verksamhetsmässig integration framförs vara att tillgången till lärare ökar och att ett större kursutbud medges. I

³³ Skolverket, *Individuella program i gymnasieskolan – en förstudie*, 1994

³⁴ Skolverkets rapport nr. 93, a.a.

de fall de individuella programmen är samlokaliserade med gymnasieskolan i övrigt och dessutom utvecklats till ett resurscentrum för hela skolan är flexibiliteten särskilt tydlig. Utrymmet för okonventionella lösningar kan bli större och elever har större möjligheter att ta del av kurser från de nationella programmen samtidigt som elever med svårigheter på de nationella programmen kan få extra stöd av lärare och övrig personal på de individuella programmen. En elev som har svårt med studietakten på ett nationellt program kan behålla delar av sitt program, men parallellt läsa vissa ämnen eller kurser i annan takt tillsammans med elever på ett individuellt program.

På *Lötskolan i Sundbyberg* har den personal som arbetar med de individuella programmen initierat ett pedagogiskt resurscentrum för hela gymnasieskolan. Här finns ett studierum som är öppet för alla elever. Det finns alltid en gymnasielärare närvarande enligt ett schema som visar när de olika ämnena är representerade.

Fördelar med att ha individuella program i en särskild enhet skild från den övriga gymnasieskolan anges vara att man på så sätt får en samlad kompetens på ett och samma ställe. De som förespråkar denna organisationsform menar också att organisationen garanterar riktade resurser som annars riskerar att gå till de andra programmen i gymnasieskolan. Andra fördelar uppges vara en ökad flexibilitet där en alternativ pedagogik får utrymme och där nya kurser kan utvecklas.

Den personal som arbetar vid individuella program som är helt integrerade i gymnasieskolan efterlyser i vissa fall möjligheten att ha en liten del av verksamheten utanför skolan. Lärarna framhåller bl.a. behoven hos de elever som av olika skäl har svårt att klara av en stor gymnasieskola med tusentals elever. För dessa elever skulle man vilja kunna erbjuda en lugn studiemiljö i ett mindre format.

Arbetsgruppen finner inte skäl att förespråka en organisationsform framför någon annan. Vårt intryck är dock att det finns en positiv utveckling i de kommuner där skolorna byggt upp en väl utvecklad samverkan mellan de individuella programmen och övriga delar av gymnasieskolan. Personalsamarbetet kan öka liksom elevernas möjligheter att ta del av gymnasiekurser.

2.8 Utbud

Hur de individuella programmen organiseras och utformas beror dels på lokala förutsättningar, exempelvis politiska prioriteringar och resurser, dels på efterfrågan hos elever. Ett individuellt program innehåller i allmänhet vägledning, ämnen, kurser och praktik i olika kombinationer.

Eleverna kan under kortare eller längre perioder ha enbart undervisning eller enbart praktik. Arbetsgruppens intryck är att önskemål om mer praktik av resursskäl oftare är lättare att tillmötesgå än önskemål om fler dagar i skolan. (Undervisning i grundskoleämnen, gymnasiekurser och praktik behandlas mer ingående i avsnitt 2.9) Programmen erbjuds antingen som fastställda utbildningspaket eller som ett ramutbud med obligatoriska och valbara kurser. Vid sidan om detta förekommer helt individuella lösningar. Skolverket har konstaterat att det i en del kommuner förekommer ett rikt kursutbud som möjliggör mer individuella lösningar, medan utbudet i andra kommuner är mycket smalt. Det mest individuella är ibland elevens val av praktikplats.³⁵

Vid många skolor betonas utbildningsaspekten tydligt, på andra håll lägger man större vikt vid intressekurser och olika projekt. I några kommuner finns starka rötter kvar i den verksamhet som bedrevs inom det kommunala uppföljningsansvaret med en betoning på praktikens roll.

Arbetsgruppen delar Skolverkets bild att vissa kommuner onekligen erbjuder eleverna ett mycket smalt utbud. Samtidigt kan konstateras att utbudet skiljer sig mycket åt beroende på kommunens och skolans mål, förutsättningar, medvetna satsningar och resurser.

För små kommuner är det av särskilt stor vikt att samarbeta med andra kommuner för att på så sätt kunna erbjuda ett större spektrum av inriktningar.

De landstingskommunala gymnasieutbildningarna saknar i dag rätt att anordna individuella program. Det förekommer dock att preparandkurser anordnas efter överenskommelse mellan kommunen och landstinget.

2.8.1 Preparandkurser

I flera kommuner ingår olika preparandkurser i utbudet. Dessa kurser har ofta en tydlig utbildningsprofil och syftet är att förbereda eleverna för vidare studier på ett nationellt eller specialutformat program. Eleverna läser i allmänhet svenska, matematik och engelska på den nivå de befinner sig. Ibland erbjuds eleverna också undervisning i data, samhällskunskap eller idrott. Praktikinslag är vanligt förekommande. Vissa skolor anordnar undervisning fem dagar i veckan. På *Sågbäcksgymnasiet i Huddinge* anordnas ett s.k. allmänt individuellt program där

³⁵ Skolverkets rapport nr. 93, a.a.

eleverna inriktar sig på teoretiska studier för att så fort som möjligt skaffa sig de nödvändiga kunskaperna för ett nationellt program. På andra skolor uttrycker man önskemål om att kunna erbjuda fem dagars studier, men uppger att erforderliga lärarresurser saknas.

Några skolor framhåller att eleverna lätt går in i sitt gamla "grundskolebeteende" om de är inne på skolan fem dagar i veckan utan att ha den rätta motivationen. Här kan praktiken eller intressekurser spela en viktig roll.

På *Kvarnskolan i Järfälla* erbjuds s.k. ABC-kurser där eleverna läser kärnämneskurser i svenska, engelska, matematik och naturvetenskap. Främst riktar sig dessa kurser till dem som avbrutit studier på nationella program.

Arbetsgruppen har tagit del av flera lokala kurser i bl.a. media, konstsmide och drama som kan ingå i skolans preparandkurser. Uppfinningsrikedomen är stor och skolorna använder sig av de medel som står till buds; en ledig lokal, en lärare, fritidspedagog eller syokonsulent med specialkompetens inom något område. På vissa skolor kan eleverna komponera sitt program genom att välja olika kombinationer av teoretiska studier, intressekurser och praktik. Ett starkt önskemål från skolornas sida är att kunna erbjuda ett större kursutbud och mer av lärarledda aktiviteter, något som bekräftar den utvecklingstendens mot mera undervisning som konstaterades i Skolverkets rapport om de individuella programmen.

Preparandkurser inriktade mot nationella program

På några av de skolor som arbetsgruppen besökt har eleverna erbjudits preparandkurser med inriktning mot något eller några av de nationella eller specialutformade programmen. Dessa kurser har lite olika utformning beroende på tillgång till verkstäder, extern praktik osv. I allmänhet tycks dessa utbildningar, med en ofta tydlig struktur och klara mål, vara eftertraktade av många elever. Olika former av preparandutbildningar är dessutom något som man i flera kommuner strävar efter att kunna erbjuda eller vidareutveckla.

De elever som går på programinriktad utbildning på *Strömbackaskolan i Piteå* läser delar av karaktärsämnen i långsam takt. Några elever läser fordonsteknisk grundkurs. I Göteborg anordnas 22 olika introduktionskurser till nationella program, t.ex. teknisk preparandkurs på *Nya varvet*, *Lindholmens gymnasium*. Introduktionskurserna organiseras av respektive gymnasieskola och är för eleverna sökbara alternativ. Utbildningen är eftertraktad och det finns endast ett begränsat antal

platser för dels elever från grundskolan, dels elever som avbrutit sina studier på nationella program. Övergångsfrekvensen från introduktionskurserna till nationella program uppges vara hög.

I allmänhet har de programinriktade kurserna ett begränsat platsantal där urvalsförfarandet sker genom intervjuer. Urvalet baseras ofta på en bedömning av vilka elever som har de största behoven och samtidigt förutsättningarna att klara utbildningen. De inriktade utbildningarna har, enligt personalen, visat sig fungera väl när det gäller att fånga upp omogna elever som exempelvis har svårt att klara av en extern praktik. Där de inriktade programmen finns med som sökbara alternativ inom de individuella programmens utbud tillämpas ibland "först-till-kvarn-principen". Det begränsade platsantalet i kombination med hög efterfrågan medför ofta att de elever som inte sköter sina studier riskerar att förlora sin plats. Några elever som studerade på en ettårig preparandkurs inriktad mot Fordonsprogrammet på *Sågbäcksgymnasiet i Hud-dinge* tyckte att detta innebar en positiv press. Förut hade de skolkat mycket men nu värnade de om sin plats och skötte sina studier. De var också väl medvetna om att de skulle ha nytta av det de fick lära sig längre fram på Fordonsprogrammet.

Vid de skolor som erbjuder kurser med programinriktning framhålls ofta att de inriktade kurserna innebär en kvalitetshöjning och därmed också en statushöjning för hela utbildningen.

2.8.2 Intressekurser

Inom ramen för ett individuellt program finns på flera skolor en rik flora av s.k. intressekurser. Syftet är att visa eleverna att det kan vara roligt att lära något nytt på ett okonventionellt sätt. Exempel på sådana intressekurser är släktforskning, privatekonomi, drama, foto, körkortsteori osv. Eleverna kan utifrån intresse och behov kombinera studier i kärnämnen och intressekurser, eller intressekurser och praktik och på så sätt lägga upp sin utbildning. Även om det finns en ambition att föra in mer av utbildningsinslag, har intressekurserna i många fall ett rent motivationsskapande eller personlighetsutvecklande syfte och är ett försök att hålla kvar ungdomarna i skolan för att i ett senare skede få dem att pröva på andra former av studier.

2.8.3 Individuella lösningar inom ramen för ett nationellt program

I den utvärdering som Skolverket gjorde av gymnasieskolans individuella program uppger rektorerna att det blir allt vanligare att eleven får ett individuellt program inom ramen för sitt nationella program. Eleven följer således sitt program men läser kanske ett eller flera kärnämnen ihop med eleverna på individuella program, alternativt behåller kärnämnen men byter ut karaktärsämneskurser mot praktik. Det nationella programmet kan också förlängas med ett extra år. I större kommuner med flera gymnasieskolor blir det allt vanligare att varje gymnasieskola anordnar individuella program.

2.8.4 Lärlingar

Den treåriga lärlingsutbildningen med dubbelt huvudmannaskap som infördes fr.o.m. läsåret 1992/93, bedrivs för närvarande i mycket liten omfattning. Hösten 1996 var antalet lärlingar 39.³⁶ Lärlingsutbildningen har haft stora problem redan från starten, mycket beroende på att arbetsmarknadsläget givit litet utrymme för lärlingsanställningar. Från början saknades dessutom branschavtal och från skolornas sida fanns även en stor osäkerhet kring de nya bestämmelserna. Skolverket fann i sina intervjuer med rektorer att de fackliga organisationerna kunde vara tveksamma till lärlingsavtal så länge det fanns en stor andel arbetslösa medlemmar. Det framhölls också att detta utbildningsbehov ofta kan tillfredsställas inom Hantverksprogrammet.³⁷

Lärlingar inom individuella program skall inte förväxlas med den nya lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan som just nu pågår i form av en försöksverksamhet (SFS 1997:762). Den senare är till för de elever som går på ett nationellt eller specialutformat program med yrkesämnen. Här har skolan ansvaret för eleven under hela lärlingsutbildningen. Eleven behåller sin status som elev och är inte anställd. För varje lärlingsplats skall ett kontrakt upprättas mellan skolan, eleven och arbetsplatsen. Lärlingsutbildningen äger normalt rum under andra hälften av studierna på ett gymnasieprogram.

Skolverket har uppmärksammat att det inom de individuella programmen växer fram en variant av yrkesutbildning. Eleven läser kurser i enlighet med gymnasieförordningens regler om lärlingsutbildning

³⁶ Skolverkets rapport nr. 135, a.a.

³⁷ Skolverkets rapport nr. 93, a.a.

men får sin yrkesutbildning på ett företag utan att vara anställd men med avtal med skolan.³⁸ Lärare m.fl. på de individuella programmen framhåller ofta denna lösning som något man skulle vilja kunna utveckla mer i samarbete med olika företag. För ungdomar som är omotiverade för studier kan detta vara ett sätt att skapa förutsättningar för studier och en eventuell anställning. Arbetsgruppen har tagit del av hur elever på så sätt kan få en utbildning också inom ett udda yrke som t.ex. stensättare, bowlingmekaniker, sprutlackerare eller travtränare.

Ytterligare en variant som arbetsgruppen tagit del av på *Kvarnskolan i Järfälla* är att skolan tillsammans med ett företag utformar en yrkesutbildning för en elev som praktiserat i sex till tolv månader på företaget och där båda parter är intresserade av en fortsättning.

2.8.5 Projekt och samverkansgrupper

Inom individuella program förekommer ett antal projekt, bl.a. samverkansprojekt mellan skola, socialtjänst och polis, som syftar till att utforma utbildningar för elever med svår social problematik. På *Marielundsgymnasiet i Norrköping* menar man att själva kärnan måste vara en nära samverkan mellan gymnasieskolans individuella program och de övriga programmen samt andra verksamheter inom kommunen, t.ex. socialtjänsten och polisen. Här anordnas s.k. Basklasser där nätverk skapas runt elever som ofta har stora sociala problem. Strävan är att ge eleverna en verksamhet som sträcker sig över hela dagen, varför personalen består av såväl specialpedagoger som terapeuter och fritidsledare. En meningsfull sysselsättning under hela dagen kan ge eleverna en stabilare och mer strukturerad tillvaro.

Under arbetets gång har vi vid ett flertal tillfällen, exempelvis vid *De la Gardiegymnasiet i Lidköping*, fått ta del av olika exempel på samverkansprojekt mellan skola, socialtjänst och polis. Inom projektens ram förekommer allt från lägvistelser till undervisning om brott och straff, etik och moral m.m. På vissa håll bedrivs särskilda projekt där ansvaret för ungdomarna delas mellan skolan och socialtjänsten. Vid t.ex. *Strömbackaskolan i Piteå* ingår en kurator som är anställd av socialtjänsten i skolans arbetslag.

För små grupper av elever med särskilda behov, exempelvis DAMP, Aspbergers syndrom etc. har vi på ett flertal skolor sett hur flera kommuner gått samman för att skapa bra lösningar. Samma sak gäller för

³⁸ Skolverkets rapport nr. 93, a.a.

flera av de elever som kommer från särskolan. Vi har sett utbildningar inom hotell och restaurang eller kontor och service som lagts upp i samarbete med gymnasiesärskolan.

På vissa håll anordnas särskilda kill- och tjejgrupper. Det finns exempel på verksamheter som riktar sig särskilt mot gravida flickor. På t.ex. *Startplattan i Göteborg* erbjuds flickor en särskild, avskild verksamhet som skall stödja flickorna i deras personliga utveckling och hjälpa dem att komma vidare.

2.8.6 Utbildningsintroduktion för invandrare (IVIK)

I mitten av sjuttioalet startades introduktionskurser för invandrarungdomar som en försöksverksamhet i ett antal kommuner. Verksamheten permanentades fr.o.m. den 1 juli 1980. Dessa kurser har fram t.o.m. läsåret 1994/95 levt kvar vid sidan av den utbildningsintroduktion för elever med invandrarbakgrund som ges inom ramen för individuella program (IVIK). Skolverket har i sin rapport om de individuella programmen påtalat att IVIK-grupperna i många fall är ännu mer heterogena än övriga elevgrupper. Här återfinns elever med näst intill ingen skolbakgrund alls i samma grupp som elever med ett par års gymnasiestudier bakom sig. Av rapporten framgår vidare att eleverna med invandrarbakgrund vill bryta sin isolering och få kontakt med svenska elever.

Ett av syftena med utbildningsintroduktionen för invandrare är att eleverna skall nå åtminstone Sfi-nivå (svenska för invandrare). Vanligt är att eleverna undervisas i separata grupper som bygger på de gamla introduktionskurserna. Det förekommer också att eleverna undervisas i ordinarie grupper på individuella program där de läser enligt en individuell studieplan med praktik och olika studieinslag.

På vissa håll görs försök att bryta invandrarelevernas isolering. I en skolinspektörsrapport om individuella program i Stockholm nämns en gymnasieskola där man har ett fungerande faddersystem där svenska ungdomar frivilligt får anmäla sig som faddrar till elever på IVIK. I samma rapport konstateras att den kontinuerliga intagningen till IVIK är ett av de största problemen. Grupperna slås sönder, får aldrig arbetsro och måste ideligen börja om. Läsåret 1997/98 har man i Stockholm

beslutat att inrätta s.k. slussklasser där intagningen till övriga klasser eller grupper endast sker vid terminsstart.³⁹

2.8.7 Treåriga individuella program

Arbetsgruppen har under arbetets gång sett exempel på utbildningar inom individuella program som ges som treåriga alternativ till ett nationellt program. Vanligtvis ges eleverna en utbildning som innehåller alla karaktärsämnen som ingår i ett motsvarande nationellt program, men med mer eller mindre stark reducering av kärnämnen eftersom det är just i dessa som eleverna har bristfälliga kunskaper. På exempelvis *Filbornaskolan i Helsingborg* erbjuds olika varianter av Industriprogrammet. En av varianterna innehåller inga kärnämnen. Några vattentäta skott mellan programmen finns emellertid inte och eleverna uppmuntras att lägga in mer och mer av studier i kärnämnen.

2.9 Undervisning och praktik

Under senare år har det inom de individuella programmen skett en allmän tyngdpunktsförskjutning, från praktik mot mer undervisning. På några av de skolor som arbetsgruppen besökt menar man dock att praktiken alltjämt utgör basen i verksamheten. För elevens del är den individuella studieplanen det dokument som ligger till grund för utformningen av utbildningen och balansen mellan undervisning och praktik.

2.9.1 Individuella studieplaner

Enligt 5 kap. 4 b § skollagen skall utbildningen på ett individuellt program följa en plan som fastställs av styrelsen för utbildningen. Den individuella studieplanen handlar om kommunens åtagande gentemot den enskilde eleven. Enligt propositionen *Växa med kunskaper* (prop. 1990/91:85) skall planen innehålla uppgifter om utbildningens längd och utformning, utbildningens innehåll och vad den syftar till.

³⁹ Skolinspektörsrapport, *Gymnasieinspektion – det individuella programmet*, Arbetsmarknads- och utbildningsförvaltningen i Stockholm, 1997:2

Planen utarbetas vanligtvis under en introduktionsvecka då eleverna testas i grundskolans basämnen. Utifrån dessa tester får man fram elevernas kunskapsnivå och kan sedan lägga upp elevernas studier i de olika ämnena.

Skolverket har i sin rapport om individuella program konstaterat att det, trots ett ambitiöst planeringsarbete, råder varierande kunskaper om betydelsen av planen som dokument. Formellt riktiga studieplaner saknades i hälften av de sammanlagt 30 studerade skolorna. Flera av planerna hade inte undertecknats av företrädare för skolans huvudman.

Även om eleverna på de skolor vi besökt haft individuella studieplaner, har planerna bara i några enstaka fall visat sig vara levande dokument där eleverna är delaktiga. Många elever vet inte med sig att de har en individuell studieplan. Vissa av de studieplaner vi tagit del av har innehållit mycket allmänna och övergripande mål av framför allt social karaktär. Vid andra skolor har studieplanerna varit ambitiösa och innehållit detaljerade uppgifter om planerade kurser, kurser som klarats av samt resultaten på dessa. Några skolor har menat att den individuella studieplanen närmast är ett formellt dokument som handlar om övergripande mål. Det dokument man använder i planeringen är i stället olika former av kontrakt där skolan visar vad som erbjuds och vilka regler som gäller. I kontraktet förbinder sig också eleven att ta eget ansvar för sina studier och att följa handledarens anvisningar på praktikplatsen.

Inflytande och delaktighet

Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94), skall elevernas ansvar för att planera och genomföra sina studier samt deras inflytande på såväl innehåll som former vara viktiga principer i utbildningen. Läraren skall planera undervisningen tillsammans med eleverna.

Skolverkets utvärdering visar entydigt att eleverna ges stort inflytande över sin inläring. Eleverna anser sig i de allra flesta fall kunna påverka sin utbildning, även om de inte alltid vet att de har en individuell studieplan. Arbetsgruppen är av den åsikten att även om skolan har olika former av t.ex. kontrakt är det ändå viktigt att den individuella studieplanen finns med och följs upp vid olika vägledningstillfällen och valsituationer. Det är av stor vikt att både eleven och skolan uppfattar den individuella planen som ett åtagande.

2.9.2 Studier i grundskoleämnen

Vanligt är att ett individuellt program består av en praktikdel och en teoridel. Teorin utgörs främst av studier i grundskoleämnen, i vilka eleverna inte har fullgoda kunskaper.

De allra största problemen har eleverna i matematik. Detta ämne upplevs som tråkigt, svårt och abstrakt. Det är också i detta ämne som eleverna har svårast att nå betyget Godkänd i grundskolan. Utifrån arbetsgruppens intervjuer med elever verkar det dessutom vara så att det är från undervisningen i matematik som eleverna skolkat mest i grundskolan.

De brister eleverna har i grundskoleämnen skall repareras på ett individuellt program. I många kommuner erbjuds eleverna endast studier i ämnena matematik, svenska och engelska. Ungdomarna har vid flera tillfällen uttalat en önskan om att kunna läsa även andra ämnen, exempelvis naturkunskap på grundskolenivå. Orsaken till att eleverna inte kan erbjudas ett större utbud av grundskoleämnen anges ofta vara resursbrist.

Som regelsystemet är utformat i dag kan en lärare i gymnasieskolan bara sätta betyg på avslutade kurser och på specialarbeten. Detta har inneburit stora praktiska problem för lärare på de individuella programmen som undervisar i grundskoleämnen. Skolorna har tillämpat olika lösningar och exempelvis låtit grundskolerektorer utfärda betyget utifrån ett underlag från lärare på de individuella programmen. Regeringen har nyligen i propositionen *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet* (prop. 1997/98:94) aviserat sin avsikt att låta meddela föreskrifter om att betyg även skall sättas på ett ämne från grundskolan om en elev läser ämnet inom ramen för ett individuellt program. Bestämmelserna avses träda i kraft den 1 juli 1998.

2.9.3 Studier i gymnasiekurser

Elever har möjlighet att inom ramen för ett individuellt program studera nationella gymnasiekurser. Vanligast är att eleverna tar del av yrkesämnena bland de nationella kurserna. Mer sällan läser eleverna kärnämneskurser eftersom de saknar kunskaper i motsvarande ämnen från grundskolan.

I praktiken har det visat sig att många elever inte i tillräcklig omfattning får tillgång till studier på gymnasienivå. Olika orsaker finns till

detta. Brist på resurser kan vara en förklaring. Vissa lärare och studie- och yrkesvägledare som arbetsgruppen träffat framhåller dessutom att studier på både grundskole- och gymnasienivå plus praktik ofta innebär en allt för splittrad studiesituation för eleven. Eleven behöver mer av stabilitet och är beroende av tryggheten i den klass eleven går i. På andra skolor anser personalen att det tvärtom ligger en stor utvecklingspotential i ett intensifierat samarbete med de nationella programmen, men att detta är ett område som långt ifrån alltid funnit sina former.

Många av eleverna på ett individuellt program har antingen gått på eller kommer att gå på ett nationellt program med yrkesämnena. Elevernas intresse är ofta inriktat mot yrkesämnena och många lärare har ställt sig frågan hur de skall kunna intressera och motivera eleverna för de kärnämnen som utgör eller kommer att utgöra en viktig del av deras program.⁴⁰ En modell som börjat växa fram är samverkan mellan kärnämnen och karaktärsämnen, ibland kallad infärgning.⁴¹ Lärarna arbetar i arbetslag och kärnämnen tar sin utgångspunkt i en konkret situation. Arbetsgruppen har sett flera exempel på hur undervisningen i kärnämnen flyttats ut och förlagts i nära anslutning till exempelvis de verkstäder där eleverna studerar karaktärsämnen. I en skola arbetade eleverna utifrån mål som satts upp för en eller två veckor. Sedan fick de själva i viss mån bestämma när de ville vara i verkstaden och när de vill arbeta med kärnämnen. Inslaget av infärgning var markant. Enligt lärarna uppnås nu helt andra resultat jämfört med den tidigare mer strikta uppdelningen mellan kärnämnen och karaktärsämnen.

På exempelvis *Rudbecksskolan i Sollentuna* har man arbetat mycket med gymnasieskolans kursutformning genom att blocklägga schemat för hela skolan. Alla elever läser samma ämnen samtidigt men på olika nivåer. På så sätt kan eleverna, både på nationella och individuella program, lätt välja kurser och ämnen på den nivå som passar dem. Genom en sådan lösning kan också individuella program fungera som resurscentra för eleverna på de nationella och specialutformade programmen som på ett smidigt sätt kan välja en lättare nivå om de behöver det.

Som tidigare nämnts erbjuds i flera fall lokala kurser. Vi har sett exempel på lokala kurser i bl.a. media och hantverk som eleven kan tillgodoräkna sig inom ramen för det individuella valet.

⁴⁰ Läs mer om elevers inställning till sina gymnasiestudier i Skolverkets rapport nr 90, *Elevernas värdering av sin gymnasieutbildning*

⁴¹ Se vidare Skolverkets antologi *Ur nöd i lust*, 1996

2.9.4 Olika former av praktik

Praktiken utgör en väsentlig del av utbildningen. Oftast erbjuds eleven praktik under två till tre dagar i veckan. På vissa ställen är eleverna ute fyra eller fem dagar på praktik. På *Sågbäcksgymnasiet i Huddinge* menar dock personalen att endast en dags studier i veckan är meningslöst eftersom eleverna inte får något sammanhang i studierna eller inte kommer till lektionerna över huvud taget. På *Marielundsgymnasiet i Norrköping* skall alla elever studera minst en dag i skolan. Ingen elev kan således ha fem dagars praktik. I de flesta skolor som arbetsgruppen besökt har praktiken varit en del av utbudet och antalet dagar varit fastställt av skolan. I Skolverkets studie från 1995 framgår att åtta av studiens tio skolor arbetade på detta sätt. På vissa skolor har praktiken fördelats veckovis, t.ex. varannan vecka undervisning, varannan vecka praktik. Vissa elever kan också under kortare eller längre perioder ha enbart praktik. Det förekommer även att eleverna kan välja antalet dagar som skall ägnas åt praktik.

Syftet med praktiken

Praktiken kan ha flera olika syften beroende på elevens behov. Vissa elever är mycket skoltrötta och behöver ett avbrott från de teoretiska studier som präglade grundskolan. Som tidigare konstaterats är det inte ovanligt att eleverna skolkat från grundskolan, främst vad gäller de teoretiska basämnena. Den praktik som erbjuds dessa elever är ofta s.k. miljöpraktik där elevens självförtroende och motivation skall stärkas samtidigt som eleven ges en paus från studierna. Där praktiken har ett sådant syfte är det inte ovanligt att eleven är ute på praktik på heltid.

Ett annat syfte med praktiken kan vara att stödja elevens utbildnings- eller yrkesmål genom att bidra med värdefulla kunskaper inom ett visst yrkesområde. Eleven har en specifik intresseinriktning och valet av praktikplats är viktigt. Syftet med praktiken blir tydligt för eleven genom uppsatta mål som leder i den riktning som eleven strävar.

På exempelvis *Rudbecksskolan i Sollentuna* betonas att teori och praktik måste vävas ihop till en helhet. Studievägledarna lägger ner stort arbete på att hitta lämpliga praktikplatser som passar elevernas intresseområden. Vid varje praktikperiods slut gör eleven i samtal med handledaren och studievägledaren en uppföljning och utvärdering av praktiken. Efter avslutad praktik utfärdar handledaren ett skriftligt omdöme.

Vem bestämmer praktikens innehåll?

Problem finns med att lägga upp praktikens innehåll och koppla detta till tydliga mål. Många som arbetsgruppen talat med, främst studie- och yrkesvägledare och lärare, uppger att det är problematiskt att från skolans sida ställa krav på praktikens innehåll. Orsakerna till detta kan vara flera. Brister kan finnas i kontakterna mellan skolan och arbetslivet. Att arbetsplatsen inte erhåller ekonomisk ersättning från skolan har av vissa framförts som ett problem. Skolan får ibland tacka och ta emot för att "arbetsplatsen ställer upp" och skolan önskar att man kunde avlöna handledarna. På andra håll menar personalen tvärtom att det finns stora möjligheter att påverka praktikens innehåll.

Praktiken äger vanligtvis rum ute på en arbetsplats som skolan tagit kontakt med via studie- och yrkesvägledare eller lärare. Ofta har skolorna ett antal "fasta" platser där man vet att eleverna tas emot. Lärare och/eller studie- och yrkesvägledare försöker att besöka de elever som befinner sig ute på praktik för att stämma av att praktiken fungerar som den skall. Dock är det svårt för skolpersonalen att hinna med en kontinuerlig kontakt med praktikplatserna. Inte ovanligt är att eleven får besök på sin praktikplats en eller maximalt två gånger på en termin. Kontakten med de elever som befinner sig ute på heltidspraktik blir således inte så tät. Om eleven inte trivs med sin praktikplats har eleven dock oftast möjlighet att efter samtal med studie- och yrkesvägledare byta plats.

APU

Vissa skolor har gått över från att ge eleverna praktik ute på en arbetsplats till att också erbjuda arbetsplatsförlagd utbildning. Ett i sammanhanget intressant exempel finns på *Strömbäckaskolan i Piteå*. Skolan har utarbetat en lokal kurs inom ämnet arbetsmiljökunskap, vilken ges som arbetsplatsförlagd utbildning. Kursen har målbeskrivning och betygskriterier och anpassas till de verksamhetsområden eleven valt. Slutförd och godkänd kurs ger 60 gymnasiepoäng. Den lokala kursen ses som ett sätt att höja kvaliteten genom att styra upp praktiken. Detta ses för övrigt som ett första steg i arbetet med en kursplan. På *Filbornaskolan i Helsingborg* är de elever som studerar inom de individuella programmen som är inriktade mot industri, garanterade APU-platser. På *Marielundsgymnasiet i Norrköping* ingår två dagars APU i introduktionskursen till Hotell- och restaurangprogrammet.

Skolförlagd praktik

Det finns praktik som äger rum inne i skolan, i t.ex. skolförlagda verkstäder. Här ges eleven en lärarledd praktik och eleverna upplever en trygg miljö. Inom den skolförlagda praktiken kan eleverna också ta del av gymnasiekurser, främst yrkesämnen. Om skolorna erbjuder praktik i skolan beror givetvis på om det finns tillgång till en verkstad eller dylikt i skolans lokaler.

På vissa ställen, t.ex. på *Ungdomscentrum i Trollhättan* tar sig eleverna an uppgifter som är beställningsjobb från intressenter utanför skolan. Praktiken blir ett led i en produktionskedja där eleverna får följa kedjan från början till slut. Praktiken är utformad som ett riktigt arbete och eleverna får ersättning i form av studiemedel som dras in om eleverna uteblir under längre tid utan anledning. På *Jällaskolan* utanför Uppsala har praktiken utformats så att eleverna under ledning av sina lärare driver en hel bondgård. Eleverna får lära sig att ta ansvar för att verksamheten bedrivs på ett professionellt sätt. Också här blir eleverna del av en produktionskedja och känner att deras insats är till nytta.

För många elever kan skolförlagd praktik fungera som en värdefull förberedelse till praktik på en arbetsplats. Skolförlagd praktik kan även i bland vara inriktad i enlighet med elevens önskemål och planer för framtiden. På *Ungdomscentrum i Helsingborg* erbjuds eleverna en inriktning mot teater. Många av eleverna som går denna inriktning avser att söka en liknande utbildning på ett nationellt program. På *Nya Varvet i Göteborg* förfogar skolan över en fullt utrustad verkstad för undervisning i verkstadsteknik, trä och metall. Eleverna får således sin praktiska träning i skolan. Den kurs som ges på Nya Varvet är utformad som en teknisk preparandkurs, vilket betyder att den är inriktad mot Industri-, El- och Energiprogrammen.

Tillgång till praktikplatser

Tillgången till praktikplatser ser olika ut. Ofta har personalen på de individuella programmen en väl fungerande kontakt med arbetslivet. På vissa skolor har man problem med att hitta praktikplatser. Personalen upplever konkurrens från arbetsförmedlingens sysselsättningsfrämjande åtgärder och gymnasieskolans APU. I en sådan situation framförs att det är svårt att få arbetsplatserna att välja en elev som går på ett individuellt program. Hur kontakten mellan skola och arbetsliv ser ut och därmed tillgången på praktikplatser påverkar elevernas möjligheter att

välja praktik. Där praktikplatser är en bristvara är det svårt att erbjuda en praktik som överensstämmer med elevens intressen och ambitioner.

På *Marielundsgymnasiet i Norrköping* har skolan tagit ett samlat grepp över alla ungdomars behov av praktik genom att inrätta en särskild praktikcentral. På så sätt tycker man att kontakten med arbetslivet förbättrats, vilket medfört att individuellt anpassade praktikplatser har kunnat förmedlas i större utsträckning än tidigare.

Handledare

Målet är att alla elever skall ha var sin handledare ute på arbetsplatsen. I verkligheten ser det dock inte ut så. Handledarutbildningen är förknippad med stora problem. De flesta kommuner arbetsgruppen besökt har inte haft någon sådan över huvud taget. Vissa skolor har någon gång försökt men då fått ett svalt mottagande. Företagarna uppges inte ha tid att engagera sig. Att arbetsplatserna inte erhåller ekonomisk ersättning uppges också stå i vägen. Man har försökt lösa problemen på olika sätt i olika kommuner. På *Lötskolan i Sundbyberg* har ansvariga för utbildningen utarbetat "goda råd" till praktikplatserna. Dessa råd innehåller en checklista för arbetsplatsen om exempelvis olika arbetsmoment och handledning, vilken information som skall ges eleven under praktiken samt vilka krav arbetsplatsen skall ställa på eleven. I samma kommun har man också märkt en avsevärd kvalitetshöjning av praktiken sedan man anställt en person som bara arbetar med att ordna praktikplatser och hålla kontakt med handledarna.

Poäng för praktik

I flera kommuner har eleven kunnat få poäng för fullgjord praktik. Poängen har kunnat tillgodoräknas eleven i slutbetyget från grundskolan vid ansökan till ett nationellt program. Enligt vad arbetsgruppen erfar är detta ett system som många kommuner överger. Detta har på sina håll beklagats eftersom poängen, låt vara liten, ändå ger praktiken ett tydligt värde. Vid exempelvis *Rudbecksskolan i Sollentuna* ger fullgjord praktik 0,3 poäng i tillägg som kan användas vid ansökan till ett nationellt program. De extrapoäng som utdelas i vissa kommuner sträcker sig mellan 0,1–0,5 poäng. På andra ställen får eleven inte poäng utan någon form av intyg eller omdöme efter avslutad praktik. Vad ett sådant intyg är värt skiljer sig åt från fall till fall. Ibland kan

även intyget komma till nytta vid intagning till nationellt program via den s.k. fria kvoten.⁴²

2.10 Att kunna söka ett individuellt program

En kommun som anordnar utbildning på ett individuellt program för en grupp elever är skyldig att ta emot en behörig sökande, om den sökande hör hemma i kommunen eller i samverkansområdet för utbildningen. Det bör noteras att ”tas emot” inte är liktydigt med att ”tas in”. Samma skyldighet att ta emot en behörig sökande föreligger om den sökandes hemkommun har åtagit sig att svara för kostnaderna för utbildningen. Särskilda regler för mottagande av behöriga sökande till ett individuellt program finns endast när det är fråga om ett individuellt program som utformats för en grupp elever. Att ett individuellt program utformats för en grupp elever innebär att innehållet i utbildningen har lagts fast innan utbildningen startar och att utbildningen är sökbar för eleverna. För att underlätta för läsaren använder vi i fortsättningen ”sökbar” när vi avser att en utbildning inom gymnasieskolans individuella program har utformats för en grupp elever och till vilken behöriga sökande kan bli mottagna och även intagna.

Av 5 kap. 4 § skollagen framgår kommunernas skyldighet att informera om de nationella programmen samt möjligheten att få utbildning på specialutformade eller individuella program. Kommittén för gymnasieskolans utveckling framhåller att det är en förutsättning för elevernas val till gymnasieskolan att de redan i grundskolan får en korrekt och allsidig information om alla sina valmöjligheter – såväl i hemkommunen och samverkansområdet som i andra kommuner.⁴³ I propositionen *Vissa skolfrågor m.m.* (prop. 1995/96:206) framhöll regeringen att kommunerna borde ges möjlighet att göra en viss typ av individuella program, de s.k. preparandprogrammen, sökbara för elever eftersom erfarenheterna visar att fler elever går över till nationellt program från ett individuellt program om de inte först misslyckats på ett nationellt program och fått avbryta sina studier där.

Av Skolverkets statistik för 1995 framgår att individuella program var sökbara i ungefär hälften av kommunerna. Samma källa visar också att fler elever skulle vilja att utbildningen var sökbar. I vissa kommu-

⁴² Skollagens intagningsbestämmelse ändras fr.o.m. 980701, se 6 kap. 6 § gymnasieförordningen.

⁴³ *Den nya gymnasieskolan – problem och möjligheter*, a.a.

ner är särskilda inriktningar inom ett individuellt program sökbara, t.ex. preparandkurserna.

De skolor som har sökbara inriktningar vittnar om en medvetenhet bland eleverna om vad de studerar och inte minst varför. Sökbarheten har tydliggjort målsättningen med utbildningen.

2.11 Information

En viktig aspekt i sökbarheten är den information eleverna får om de olika alternativen och följaktligen den kunskap som eleverna har om de olika utbildningarna. Sådana kunskaper är en förutsättning för att kunna göra riktiga val. Troligen finns skillnader i information beroende på om de individuella programmen är sökbara eller inte. Om programmen kan sökas som andra program, vilket arbetsgruppen förespråkar, borde information på ett naturligt sätt ges vid ett och samma tillfälle.

Skolverket visar i sin undersökning från 1995 att det saknas en obligatorisk och systematiserad information om de individuella programmen. Informationen kommer sent, behandlar inte innehållet och inte heller vilka arbetssätt och möjligheter som finns. Generellt är kunskapen om gymnasieskolans totala programutbud bristfällig. I en undersökning från Skolverket framgår att de individuella programmen var det alternativ som eleverna hade sämst kunskap om i årskurs nio.⁴⁴

Denna bild bekräftas av arbetsgruppen som vid sina besök hört många elever förklara att individuella program inte beskrivs som ett fullgott alternativ av studie- och yrkesvägledare i grundskolan. Orsaken kan dels vara bristande kunskap hos personalen om vad programmet faktiskt erbjuder, dels att ett individuellt program har låg status jämfört med andra program också bland skolpersonalen. En syn på de individuella programmen som lågstatusalternativ kan enligt arbetsgruppen vara förödande för både utbildningen och de gymnasieelever som går där. Om informationen till både elever och föräldrar är bristfällig minskar deras möjligheter att ställa krav på utbildningens innehåll och kvalitet.

För invandrarungdomarna har informationen och därmed valet sett annorlunda ut än för övriga elever. För elever med invandrarbakgrund handlar det i det närmaste om beordring, eftersom ungdomarna saknar kunskaper i svenska.

Rektorer och annan skolpersonal uttrycker ibland oro över att tidig information om de individuella programmen skulle locka elever från de nationella programmen och på så sätt göra programmet alltför stort.

⁴⁴ Skolverkets rapport nr 139, *Resultat från en kunskapsmätning 1995*

Dessutom har farhågor uttryckts över att grundskolan skulle fråntas sitt ansvar att under den sista terminen i årskurs 9 anstränga sig för att stödja eleverna. Flertalet av de rektorer som arbetsgruppen haft kontakt med betvivlar dock att de individuella programmen i sig får elever att lämna andra program i gymnasieskolan. Eleverna vill i första hand läsa på ett nationellt program. På ett individuellt program går man för att nå detta mål.

2.12 Intagning

Ingen i den aktuella åldersgruppen kan nekas tillträde till de individuella programmen. Intagningen skiljer sig således mot vad som gäller för de nationella programmen.

Från att ha haft kontinuerlig intagning har man på flera av de skolor arbetsgruppen besökt gått över till att endast ta in elever i undervisningsgrupper ett begränsat antal gånger per år. På *Sågbäcksskolan i Huddinge* tar man exempelvis endast emot elever i undervisningsgrupper två gånger per läsår. På detta sätt anser man att grupperna får en chans att etablera sig och bli fungerande. På *Röllingby gymnasium i Österåker* tas eleverna emot i undervisningsgrupperna fyra gånger per läsår. Personalen anser att den mer begränsade intagningen sätter en positiv press på de nationella programmen som inte kan använda de individuella programmen som avstjälningsplats. De elever som kommer till utbildningen mellan intagningsperioderna erbjuds praktik. På *Tullengymnasiet i Borås* startas nya undervisningsgrupper allteftersom man får ihop en grupp medan man på *Rudbecksskolan i Sollentuna* tar emot ungdomarna kontinuerligt på ett veckolångt introduktionsprogram. Inplacering i undervisningsgrupper sker en gång i månaden.

Lärarna på individuella program framhåller ofta behovet av att skapa fungerande undervisningsgrupper. De anser det vara viktigt för eleverna att känna att de tillhör en grupp och att nivåvariationerna inte är alltför stora. Vid exempelvis *Strömbackaskolan i Piteå* delas eleverna i början av läsåret in i ett antal nivågrupper för undervisning i svenska, matematik och engelska. Ingen grupp är större än femton elever. Där finns bl.a. en grupp som enbart läser A-kurser, en grupp för elever som har både repetition i grundskoleämnena och studier i A-kurser och en grupp som enbart reparerar grundskoleämnena. Elever som efter den 15 september vill avbryta sina studier på ett nationellt program läser de kärnämnen de klarar av inom respektive program.

Behovet av att ha grupper på någorlunda liknande nivå framhålls särskilt när det gäller IVIK-eleverna. Elevernas skolbakgrund kan variera alltifrån att de inte har någon skolutbildning alls till att de har erfarenhet av gymnasiestudier i hemlandet. För den senare gruppen kan studietakten bli alltför långsam.⁴⁵

2.13 Resurser

Det är svårt att bedöma hur mycket resurser som går till individuella program. Av Skolverkets siffror kan konstateras att flertalet kommuner med de allra lägsta snittkostnaderna per elev endast har elever på individuella program.

På vissa håll förfogar de individuella programmen över en budget som beräknas på antalet elever, eventuellt i kombination med tilldelning därutöver för elever med särskilda behov. Vi har också besökt individuella program som får en klumpsumma att använda till utbildningen under budgetåret. Det förekommer även elevpoängssystem där pengarna vid ett avhopp från ett nationellt program följer med till ett individuellt program.

Det har för vårt vidkommande framstått som en omöjlig uppgift att få grepp om vad som ligger i de uppgivna kostnaderna eftersom det vid sidan av dessa belopp finns så mycket i utbildningen som bygger på samverkan med de nationella programmen, socialtjänsten m.fl. som det inte alltid finns en prislapp på. För att kunna bedöma kostnaderna måste man dessutom veta hur många elever som har heltidspraktik och hur många som får undervisning. Av Skolverkets rapport *Skolan i siffror 1997:del 3* framgår att det utifrån elevstatistiken är svårt att avgöra om eleverna på ett individuellt program har undervisning eller om de är sysselsatta i praktik. Elever med heltidspraktik medför av naturliga skäl mycket låga kostnader för skolan. Viss praktik äger sannolikt rum på grund av resursbrist snarare än av nytta för eleven, vilket arbetsgruppen finner oacceptabelt.

Sammantaget kan konstateras att de kommuner arbetsgruppen besökt i genomsnitt satsar allt i från drygt 10 000 kr per elev till i vissa fall över 100 000 kronor per elev och läsår. Härav följer att förutsättningarna för en verksamhet av god kvalitet skiljer sig stort mellan kommunerna, åtminstone när det gäller resurser.

I flera kommuner satsas mycket resurser på de individuella programmen med motiveringen att dessa elever måste få kosta eftersom

⁴⁵ Skolinspektörsrapport från Stockholm, a.a.

konsekvenserna annars kan bli ödesdiga, såväl samhällsekonomiskt som för den enskilde individen. En individualiserad undervisning inom ett individuellt program innebär att kostnaderna måste få variera mellan olika elever. Det är enligt arbetsgruppens uppfattning naturligt att de flesta eleverna som har ett individuellt program kräver mer resurser än eleverna på de nationella programmen.

3 Kontakten mellan skola och arbetsliv

Att gymnasieskolan har ett gott samarbete med arbetslivet har stor betydelse för utbildningens förankring och gångbarhet på arbetsmarknaden. Det är viktigt att företag kan vara med och ge sin syn på vilken kompetens som kommer att efterfrågas på morgondagens arbetsmarknad. Skolan kan inte stå utanför den utveckling som sker på arbetsmarknaden samtidigt som företagen måste öppna sig mer för att bli en naturlig del i skolans verksamhet.

Något som ofta understryks från arbetslivets sida är att ungdomarna måste ges bättre baskunskaper för att få en grund att bygga vidare på. Arbetslivet kan ge eleven stöd i att utveckla andra förmågor vid sidan av ämneskunskaperna. Genom att verka på en arbetsplats kan eleven mogna och lära sig ta ansvar för sin utbildning.

Företagen anser sig ha för lite kunskap om skolan generellt sett. Information om vad de senaste årens reformer innebär har inte nått fram.⁴⁶ Det har saknats naturliga mötesplatser mellan företag och skola. En ökad samverkan mellan skolan och arbetslivet är till stora delar en förutsättning för att kunna förverkliga intentionerna bakom den nya gymnasieskolan och höja kvaliteten i utbildningen.

En god kontakt mellan skola och arbetsliv innefattar att ge god information, att skaffa praktik- och APU-platser, att i förekommande fall anordna lärlingsutbildning samt att rekrytera och utbilda handledare ute på arbetsplatsen. Det gäller inte bara att hitta de formella samarbetsformerna. Ofta är det de informella samverkansmöjligheterna som är de mest effektiva. Arbetsgruppen har vid sina studiebesök fått uppfattningen att personalen på de individuella programmen har väl fungerande samarbeten med arbetslivet.

Regeringen har bl.a. i sin utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning ställt sig positiv till ett ökat samarbete, särskilt för genomförande av yrkesutbildning. För att bevaka utvecklingen av skola-arbetslivssamarbetet i den reformerade skolans olika delar och

⁴⁶ SAF 1996, *Företagens kompetensbehov och kraven på skolan*

vid behov föreslå åtgärder för att främja kontakterna, beslutades i december 1996 att inrätta en beredningsgrupp inom Utbildningsdepartementet. Speciell uppmärksamhet skall ägnas praktisk arbetslivsorientering och studie- och yrkesvägledning i grundskolan samt APU i gymnasieskolan.⁴⁷

3.1 APU och andra samarbetsformer

Ett av de största hindren för ungdomar att komma in på arbetsmarknaden är att man saknar arbetslivserfarenhet. Olika samarbetsformer mellan skola och arbetsliv kan vara vägar för ungdomar att knyta kontakter och få insikt i hur arbetslivet fungerar. Praktisk arbetslivsorientering inom grundskolan (PRAO) lägger en grund för samarbete på gymnasienivå. Partnerskap mellan skola och företag blir vanligare där en särskild yrkesutbildning ges med nära anknytning till företaget. Detta gäller inte minst Industriprogrammet som tillsammans med det lokala näringslivet funnit samarbetsformer för att kunna utforma en attraktiv utbildning.

APU är en annan form av samarbete där ungdomar kommer ut i arbetslivet samtidigt som arbetslivet kontinuerligt kan påverka utbildningen. Eleverna önskar i allmänhet mer APU. Arbetsgruppen för ökad rekrytering till Industriprogrammet konstaterade att samverkan mellan skola och arbetsliv måste fungera bra och att berörda parter måste ha ett reellt inflytande på utbildningen för att APU skall kunna bli ett verkningsfullt inslag i utbildningen.⁴⁸ I rapporten *Samverkan skola-arbetsliv* från Skolverket konstateras att APU är av stor betydelse för att eleverna skall nå program- och kursplanemålen. Som tidigare konstaterats finns också ett positivt samband mellan APU och möjligheterna att efter studierna få ett arbete. Samtidigt visar Skolverkets undersökning att det inom alla program i gymnasieskolan finns problem med att erbjuda eleverna APU i den omfattning som gymnasieförordningen föreskriver. Sammantaget är det nära 40 % av eleverna i årskurs tre som inte får den APU som de enligt förordningen skall erbjudas. Det ser dock olika ut mellan de olika programmen.

⁴⁷ Arbetsgruppen för utveckling av skola-arbetslivskontakter, U1996:1, Dnr U96/4182/A

⁴⁸ Arbetsgruppen för ökad rekrytering till gymnasieskolans industriprogram, *Ökad rekrytering till gymnasieskolans industriprogram*, Ds 1996:53

På vissa individuella program finns problem för eleverna att få praktikplatser eftersom man måste konkurrera med bl.a. de nationella programmens APU-platser samt de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Andra framför att det mer handlar om att utveckla en fungerande samverkan med arbetsplatserna för att finna praktikplatser ute i arbetslivet. Att gymnasieskolorna inte blir utkonkurrerade av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna får stöd i ovan nämnda undersökning från Skolverket. I denna framgår att det relativt stora utbud av utbildnings- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder med praktikinslag, i relativt liten utsträckning påverkar gymnasieskolornas möjligheter att genomföra APU. Skolverket sammanfattar att det finns vissa faktorer som är av större betydelse än andra för att genomföra APU i föreskriven omfattning och kvalitet. Den viktigaste faktorn är ekonomiska resurser för samverkan mellan skola och arbetsliv. Andra faktorer är en kontinuerlig handledarutbildning, möjlighet för yrkeslärarna att medverka vid planering av APU-perioderna samt möjlighet för yrkeslärarna att göra besök på arbetsplatserna. De skolor och program som har en välplanerad och genomtänkt organisation för APU har också betydligt bättre kontakter med sina APU-företag.

Vanligast är att det inte utgår någon ekonomisk ersättning till arbetsplatserna från skolan när APU anordnas. Krav på sådan ersättning varierar mellan olika branscher och olika företag. Det verkar som om små arbetsplatser har högre krav på ekonomisk ersättning än stora. Enligt företrädare för näringslivet är den ekonomiska ersättningen inget större problem. Det finns i stället andra svårigheter som bör fokuseras. Bland annat är informationen om gymnasieskolan otillräcklig.⁴⁹

Vad beträffar uppföljning och utvärdering går meningarna isär. På de nationella programmen anser två tredjedelar av handledarna att det inte alls genomförs någon sådan. Tre fjärdedelar av de programansvariga menar däremot att utvärdering och uppföljning genomförs relativt eller mycket noggrant.⁵⁰

I en skolinspektörsundersökning av hur APU fungerar i Stockholm⁵¹ konstateras att alla skolor inte har regelverket för APU klart för sig. De som lyckas bäst med sin APU och programrådsverksamhet har en väl utarbetad policy och riktade resurser för verksamheten. Vidare framgår att betygssättningen är ett problem. I stället för ett betyg sätts ofta allmänna omdömen av övergripande karaktär.

⁴⁹ *Företagens kompetensbehov och kraven på skolan*, a.a.

⁵⁰ Skolverkets rapport *Samverkan skola-arbetsliv*, januari 1998

⁵¹ *Gymnasieinspektion - Arbetsplatsförlagd utbildning (APU)*, Krister Pettersson, 1997:3 Arbetsmarknads- och utbildningsförvaltningen i Stockholm stad

3.1.1 Handledare

En elev som är ute på praktik eller APU behöver som tidigare nämnts en handledare. Handledaren ansvarar för elevens tid på arbetsplatsen och skall vara delaktig i såväl utbildningsfrågor som betygssättning. Handledare har elever som är ute på praktik eller APU både på de individuella och de nationella programmen. I Skolverkets undersökning *Samverkan skola-arbetsliv* framhåller de programansvariga att bristen på utbildade handledare är ett problem.

Ekonomiska förutsättningar uppges ibland vara ett hinder för utbildning av handledare. Möjligtvis är det så att många inte känner till de ekonomiska bidrag som utbetalas för detta ändamål av Skolverket. Under den senaste treårsperioden har verket utbetalat 20 miljoner kronor per år till kommuner och landsting för att användas till handledarutbildning. Uppgifter från Skolverket visar att endast 13 % av dem som anordnar handledarutbildning uppgivit att bidraget från Skolverket har använts eller kommer att användas under budgetåret 1997. Kommittén för gymnasieskolans utveckling konstaterar att skolorna inte förefaller känna till att Skolverket har tilldelat kommunerna särskilda medel för handledarutbildning. Enligt kommitténs uppfattning bör bestämmelserna ändras så att utbetalning endast görs till kommuner och landsting som genomfört handledarutbildningen, vilket är en ståndpunkt som delas av arbetsgruppen.⁵²

Uppgifter tyder vidare på att handledares kompetens brister i relation till deras uppdrag. I Skolverkets undersökning uppger nästan hälften av handledarna att de har dålig eller mycket dålig kännedom om innehållet i kursplanerna. Styrningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen sker endast indirekt av programmets kursplaner. I stället är det arbetsplatsens verksamhet som styr innehållet. Det blir sedan skolans ansvar att omlacera eleven på flera olika arbetsplatser för att kursplanens mål skall uppnås.

⁵² *Den nya gymnasieskolan – problem och möjligheter*, a.a.

3.1.2 Programråd

Tidigare var de s.k. yrkesråden reglerade i skollagen. Många skolor har behållit de tidigare yrkesråden i en moderniserad form. Programråden, som de nu kallas, är i dag oreglerade men är betydelsefulla för skolans kontakter med arbetslivet. Regeringen uttryckte i utvecklingsplanen att programråd bör finnas på skolor som anordnar program med yrkesämnen.

Programråden kan vara organiserade på olika sätt, antingen för ett program eller en gren eller för flera program. Olika programråd fungerar olika effektivt. Orsakerna till att programråd inte fungerar kan vara flera. I vissa fall upplever inte arbetslivet att det ”ger någonting tillbaka” utan endast tar tid. En annan faktor kan vara programrådets sammansättning. Om skolans representanter i antal överstiger dem från arbetslivet, kan maktfördelningen snedvridas och intresset från arbetslivet minska. Arbetsgruppen för ökad rekrytering till gymnasieskolans Industriprogram föreslog i sin rapport att lokala styrelser bör inrättas för att stimulera utvecklingen av skola-arbetslivskontakterna inom yrkesprogrammen. Arbetslivets representanter föreslogs vara i majoritet.

Programrådsverksamheten bör enligt arbetsgruppen prioriteras. Det gäller att hitta ett ”vinna-vinna-koncept” där skola och arbetsliv drar nytta av varandra. Råden bör ha klara riktlinjer för exempelvis vilka beslut man har befogenhet att fatta. Gymnasieskolorna bör även finna former för att ge eleverna ett reellt inflytande i programråden.

4 Behov av utveckling – en sammanfattande kommentar

Arbetsgruppens sammanfattande slutsatser redovisas här och utgör själva utgångspunkten för de förslag som presenteras i följande kapitel.

De individuella programmens utformning och innehåll skiljer sig mycket åt mellan olika kommuner. I flera kommuner har utbildningen utvecklats till en pedagogisk spjutspets i gymnasieskolan. Eleverna upplever många gånger att de för första gången får stöd, blir sedda och får en undervisning på sin egen nivå. Utbildningen blir för dessa elever den språngbräda till vidare utbildning eller arbete som är tänkt.

I de skolor och kommuner där utvecklingen inte kommit så långt, är det viktigt att ambitionsnivån höjs och att medvetna strategier för utbildningen arbetas fram lokalt.

4.1 Långsiktiga strategier behövs

Arbetsgruppen konstaterar att det i kommunerna alltjämt i stor utsträckning saknas målformuleringar och strategier för såväl kortsiktig som långsiktig utveckling av de individuella programmen. Skolplanerna innehåller mycket sällan något om de individuella programmens roll i gymnasieskolan. Bristen på uttalade mål i kommunen försvårar den enskilda skolans arbete med att utarbeta strategier. De lokala arbetsplaner som vi tagit del av har ofta saknat en koppling till övergripande, långsiktiga mål. En sådan otydlighet kan i sämsta fall få konsekvenser för eleverna som ibland känner sig osäkra över vad studierna på ett individuellt program skall leda till, om de kommer att få något intyg eller betyg och vad detta intyg eller betyg är värt. En annan konsekvens blir otillräcklig utvärdering och uppföljning av utbildningen. Utan en fungerande kvalitetssäkring försvåras en kvalitativ utveckling.

4.2 Elevens behov skall styra

Elevernas behov och förutsättningar måste alltid vara styrande och avgöra vilket innehåll och vilken inriktning programmen skall ha. På många skolor erbjuds dock samtliga elever samma mängd undervisning i samma ämnen och praktiken ges under ett av skolan bestämt antal dagar.

De individuella studieplanerna som utformas för eleverna som har individuella program används inte alltid som tänkt. Eleverna är osäkra om planernas funktion och vilken möjlighet de har att påverka dessa. Detta är otillfredsställande. Enligt Lpf 94 har rektor ansvar för att varje elev i dialog med skolan gör upp en individuell studieplan och reviderar den vid olika tillfällen under utbildningen.

Eleverna skall ges ett reellt inflytande över sina studier och vara en aktiv part när studieplanerna utformas och revideras. Elevernas valfrihet och möjligheter att påverka har dock i sämsta fall inskränkts till att innebära val av praktikplats. Endast om eleverna blir delaktiga i sin utbildning, och känner sig uppmärksammade och intresserade av undervisningen, kan programmet i realiteten bli ett förberedande program för vidare studier.

4.3 Utbud

Som tidigare konstaterats är utbudet inom de individuella programmen ibland mycket smalt och ibland mycket rikt, något som endast delvis kan förklaras av kommunstorleken, antalet elever och vilka resurser som satsas.

Inom ramen för ett individuellt program bör eleverna erbjudas inriktade studiealternativ som ligger i linje med elevernas intressen och planer på framtida studier och arbete. Uppgifter visar att elever som kommit in på sitt förstahandsval och följaktligen får läsa den utbildning de är intresserade av, fullföljer sin utbildning i högre grad än andra.⁵³ Elevens val av studieinriktning redan inom ett individuellt program spelar en stor roll för fullföljandet av studierna, varför ett varierat utbud bör vara något för skolhuvudmännen att eftersträva. För att ge elever bästa möjliga förutsättningar att gå vidare till och fullfölja en gymnasial utbildning bör ett individuellt program främst fungera som ett preparandprogram.

⁵³ *Den nya gymnasieskolan - problem och möjligheter*, a.a.

Både personalen på och ansvariga för individuella program önskar en utveckling där eleverna kan erbjudas fler alternativa vägar inom utbildningen. De vill kunna erbjuda mer undervisning både vad gäller antalet ämnen och antalet dagar i skolan. Detta är också ett önskemål som vid ett flertal tillfällen framförts till arbetsgruppen från eleverna. Det hinder som personalen anger för en sådan utveckling är bristen på resurser. Fler undervisningstimmar i skolan innebär större kostnader för t.ex. lärare.

På flera skolor finns en ambition att kunna utforma utbildningar inriktade mot nationella program så att eleverna på ett målinriktat sätt förbereds för vidare studier. Ett år på ett individuellt program skulle på så sätt kunna inriktas mot exempelvis Fordonsprogrammet.

4.4 Samverkan är nödvändig

Hur flexibelt gymnasieskolans individuella program kan vara beror på flexibiliteten i gymnasieskolan i stort. En fungerande samverkan är avgörande när eleven t.ex. lämnar sitt individuella program för studier på ett nationellt program. Eleverna skall på det nationella programmet kunna fortsätta studera gymnasiekurser i sin egen takt och utifrån sitt utgångsläge. I praktiken får dock många elever följa undervisningen i klassen och får på så sätt ett antal håltimmar i veckan i stället för att erbjudas extra studier.

Genom en samverkan med de nationella programmen kan utbudet av kurser öka. De individuella programmen kan vid ett djupare samarbete med den övriga gymnasieskolan också komma att fungera som en resurs för hela gymnasieskolan. Om samarbete med andra gymnasieskolor och andra kommuner inleds vidgas möjligheterna ytterligare, särskilt för små kommuner som har svårt att själva erbjuda ett varierat utbud.

En nära och kontinuerlig kontakt med grundskolan är nödvändig för att på ett tidigt stadium kunna diskutera åtgärder kring enskilda elevers framtida skolgång. Planeringen av de individuella programmens innehåll och dimensionering underlättas dessutom av en sådan samverkan. Ett samarbete med kommunal vuxenutbildning är även betydelsefullt, särskilt för de elever som närmar sig 20-årsåldern.

Vidare vill skolledning samt personal ha ett närmare samarbete med andra verksamheter i kommunen, exempelvis socialtjänsten. På vissa håll är denna samverkan mycket utvecklad med ett gott resultat. På andra håll upplevs mer av ett konkurrensförhållande där ansvarsfördelningen mellan skolan och socialtjänsten är otydlig. Samverkan med

arbetslivet spelar också en avgörande roll för att skolan bl.a. skall kunna finna lämpliga praktikplatser.

Arbetsgruppen anser att utbildningens kvalitet till stor del är beroende av samverkan med omgivande verksamheter.

4.5 Kvalitetssäkring

Kvaliteten i gymnasieskolan i sin helhet är beroende av kvaliteten på de individuella programmen. Kvalitetssäkringen av de individuella programmen brister dessvärre i många kommuner. Många kommuner har inte en utvecklad uppföljning och utvärdering. Exempelvis saknas ofta kunskap om vart eleverna tar vägen efter sina studier på ett individuellt program och hur de lyckas med studier på t.ex. ett nationellt program. Enligt arbetsgruppen behöver den lokala kvalitetssäkringen förbättras och tydliga mål arbetas fram som kan ligga till grund för utvärdering.

Ett av de områden som lider särskild brist på kvalitetssäkring är elevernas praktik. Arbetsgruppen anser att det finns en risk att praktiken uppfattas som ett alternativ till utbildning, i stället för att vara en del av densamma. Varje elevs individuella program måste ses som en helhet där praktiken kopplas till den undervisningen som erbjuds i skolan. En sådan koppling gör det lättare för eleven att se nyttan med utbildningen, den röda tråden som i många fall efterfrågas.

Arbetsgruppen anser att höjda kvalitetskrav på praktiken bör vara en av de viktigaste prioriteringarna framöver i arbetet med de individuella programmen.

4.6 Slutsatser

Arbetsgruppen kan med utgångspunkt i ovanstående dra slutsatsen att målsättningen för ett individuellt program måste vara tydlig såväl i centrala som lokala styrdokument. I syfte att höja kvaliteten och öka elevernas möjligheter att fullfölja studier på ett nationellt eller specialutformat program bör dessutom inom ramen för ett individuellt program finnas möjlighet att söka utbildningsalternativ som är tydligt inriktade mot vidare studier på ett nationellt eller specialutformat program.

5 Tydligare reglering av gymnasieskolans individuella program

Arbetsgruppens förslag: Bestämmelsen i 5 kap. 4 b § skollagen ändras så att det tydligt framgår att ett individuellt programs huvudsakliga syfte är att förbereda eleven för studier på ett nationellt eller specialutformat program. Tredje punkten i nämnda paragraf slopas (utbildning för udda yrken). Fjärde punkten ändras så att det framgår att det är speciella *utbildnings*behov som avses.

Efter överenskommelse med en kommun skall ett landsting få anordna utbildning på individuella program. Förslaget medför ändringar i 5 kap. 13 och 13 a §§ skollagen.

Arbetsgruppens bedömning: Statens skolverk bör ges i uppdrag att dels följa elevströmmarna till och från de individuella programmen, dels göra en uppföljning av vart eleverna tar vägen efter studierna på ett individuellt program.

5.1 Skälen för arbetsgruppens förslag

Alla ungdomar behöver en fullständig gymnasieutbildning för att ha en chans att komma in på arbetsmarknaden, alternativt fortsätta med studier på högskola eller universitet. Gymnasieskolans individuella program har en nyckelfunktion för de ungdomar som av olika skäl inte tas emot på, hoppar av från, eller väljer att inte gå vidare till ett nationellt eller specialutformat program.

De centrala målen för de individuella programmen är enligt arbetsgruppens uppfattning inte tillräckligt tydliga. Bestämmelserna för de individuella programmen bör renodlas och tydligare än i dag ange huvudsyftet med utbildningen.

5.1.1 Huvudsyftet med ett individuellt program

Enligt 5 kap. 4 b § skollagen *kan* ett individuellt program

- 1) syfta till att stimulera eleven att senare gå över till ett nationellt eller ett specialutformat program,
- 2) göra det möjligt för ungdomar att genom lärlingsutbildning förena en anställning som syftar till yrkesutbildning med studier i vissa ämnen i gymnasieskolan,
- 3) avse utbildning för udda yrken, och
- 4) möta speciella behov hos eleven.

För närvarande uppfylls de individuella programmens preparandsyfte endast till viss del. Statistiken visar att den genomsnittliga övergångsfrekvensen från ett individuellt program till ett nationellt program ligger runt 37 %. Av de elever som påbörjar ett individuellt program är det för närvarande bara 18 % som fullföljer sina studier på ett nationellt program inom fyra år.⁵⁴

Utbildningens huvuduppgift måste enligt gruppens mening vara att förbereda eleven för studier på ett nationellt eller specialutformat program. I detta ligger att utbildningen skall syfta till att eleven inte bara går över till sådana studier, utan också fullföljer dem. Av nuvarande reglering framgår inte klart att detta är huvudsyftet. Preparandsyftet bör enligt arbetsgruppen tydliggöras i skollagen.

En tydlig reglering av individuella program leder inte i sig till en kvalitativ utveckling av verksamheten. Det är lokalt som utvecklingen av de individuella programmen sker. I en mål- och resultatstyrd skola krävs dock att de mål som styr verksamheten är tydliga så att de lokalt kan tolkas och fyllas med ett konkret innehåll. Då arbetsgruppen tidigare konstaterat att det råder brist på lokalt utformade mål och strategier, blir behovet av tydliga centrala styrdokument ännu viktigare.

5.1.2 Lärlingsutbildning med delat huvudmannaskap

Den lärlingsutbildning med delat huvudmannaskap som bedrivs inom de individuella programmens ram, liksom försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning, har översiktligt beskrivits i avsnitt 2.8.4.

⁵⁴ *Jämförelsetal för skolhuvudmän*, Skolverkets rapport nr 146, 1998

Frågor om lärlingsutbildningen kommer emellertid inte att behandlas i detta arbete.

5.1.3 Udda yrken

Den tredje punkten i 5 kap. 4 b § skollagen omfattar utbildning till udda yrken. Arbetsgruppen har i sitt arbete inte träffat på någon utbildning som kan sägas falla under denna punkt. Vad som är utbildning för udda yrken tycks dessutom vålla huvudbry på skolorna. Den yrkesdansutbildning som i propositionen *om vissa gymnasie- och vuxenutbildningsfrågor m.m.* (prop. 1991/92:157) nämndes som exempel på ett udda yrke är i dag ett specialutformat program. Flera s.k. udda studieönskemål fångas dessutom numera upp av Hantverksprogrammet. Något som däremot förekommer är att man drar nytta av de individuella programmens flexibilitet och skräddarsyr en utbildning för ett yrke genom att så långt som det är möjligt lägga upp ett individuellt program med syfte att nå målet för ett specialutformat program.

Arbetsgruppen är av den uppfattningen att punkten tre i 5 kap. 4 b § skollagen om udda yrken saknar aktualitet för de individuella programmen och därför bör slopas.

5.1.4 Speciella behov hos eleven

Ett individuellt program kan enligt 5 kap. 4 b § fjärde punkten skollagen syfta till att möta speciella behov hos enskilda elever. Här avses enligt lagens förarbeten⁵⁵ bl.a. elever med påtagliga studiesvårigheter som inom ramen för gymnasieskolans individuella program kan erbjudas en utbildning som innehåller delar från ett nationellt program. Arbetsgruppen menar att lagtextens nuvarande formulering delvis leder tanken fel eftersom ett individuellt programs funktion är att möta varje elevs speciella behov. Uttrycket speciella behov hos eleven kan dessutom förväxlas med begreppet särskilda behov.

Bland elever med speciella behov finns de med olika funktionshinder eller inlärningssvårigheter. Elever med invandrabakgrund är en annan grupp, liksom elever som helt enkelt har önskemål om utbildningsvägar som inte täcks in av de nationella respektive specialutformade programmen.

⁵⁵ Prop. 1991/92:157 *om vissa gymnasie- och vuxenutbildningsfrågor m.m.*

Arbetsgruppen har tagit del av flera exempel där elever med låg studiemotivation inom ramen för ett individuellt program fått en skräddarsydd utbildning som lagts upp i samarbete med ett företag. Skolan har ansvar för undervisningen i kärnämnen och kurser inom yrkesämnena. Företaget ansvarar för att ge eleven utbildning inom det speciella yrkesområdet. Elevens chanser till en anställning efteråt bedöms i många fall som goda.

För de elever som av olika skäl aldrig går vidare till ett nationellt eller specialutformat program, och därmed löper en risk att hamna utanför arbetsmarknaden, måste det även fortsättningsvis finnas ett utrymme för speciella och ibland okonventionella lösningar. Här är det särskilt viktigt att skolan får till stånd ett utbildningsalternativ som så långt som möjligt motsvarar de kunskapskrav som arbetsmarknad och samhälle i övrigt ställer på unga människor.

5 kap. 4 b § fjärde punkten skollagen bör enligt arbetsgruppens mening ändras så att det framgår att det är speciella *utbildnings*behov som avses, dvs. behov som inte kan tillgodoses inom ramen för de nationella eller specialutformade programmen.

5.1.5 Preparandutbildningar som anordnas av landsting

Enligt nuvarande bestämmelser saknar landsting möjlighet att anordna individuella program. Arbetsgruppen anser att det i skollagen bör införas en möjlighet för landsting att, i de fall man träffar en överenskommelse med en kommun, anordna individuella program.

5.1.6 Uppdrag till Statens skolverk

Det finns i dag stor kunskap om de individuella programmens organisation och innehåll. Information finns också om elevers övergångsfrekvens från ett individuellt program till ett nationellt eller specialutformat program. När det gäller elevströmmarna till och från ett individuellt program skulle uppgifterna dock behöva följas upp ytterligare under en längre period. Mot bakgrund av de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan menar arbetsgruppen att en sådan studie är särskilt intressant. Det saknas kunskap om vart de elever som inte går till ett nationellt program tar vägen. Arbetsgruppen föreslår att Skolverket ges i uppdrag att närmare följa upp detta.

6 Programinriktade individuella program (PRIV)

Arbetsgruppens förslag: Ungdomar bör, inom ramen för ett individuellt program, erbjudas programinriktad utbildning som utformas för en grupp elever, dvs. är sökbar. Utbildningen skall utifrån elevens behov bestå av en kombination av undervisning i grundskoleämnen och gymnasiekurser. Eleven skall erbjudas APU. Förslaget medför ändringar i 5 kap. 4 b § skollagen samt i gymnasieförordningen (1992:394).

Arbetsgruppens bedömning: Skolverket bör få i uppdrag, att tillsammans med branschorganisationerna utarbeta referensmaterial om hur man kan arbeta med APU och om hur handledarutbildningen kan utformas.

Skolverket bör även ges i uppdrag att följa upp och lyfta fram exempel på programinriktade studieuppläggningar inom ramen för ett individuellt program.

6.1 Skälen för arbetsgruppens förslag

Individuella program bör karaktäriseras av tydlighet och struktur. Arbetsgruppen har i föregående avsnitt föreslagit att huvudsyftet för individuella program tydliggörs i skollagen.

Kravet på kvalitet skall sättas högt. Eleverna vill veta vad de kan erbjudas och vad studierna leder till. Eleverna bör enligt arbetsgruppens mening, erbjudas sökbara studievägar med nära koppling till nationella program.

6.1.1 PRIV

För att stärka kopplingen mellan de individuella programmen och de nationella och specialutformade programmen föreslår arbetsgruppen att kommunerna inom ramen för de individuella programmen bör erbjuda elever sökbara utbildningar med programinriktning, s.k. *programin-*

riktade individuella program (PRIV). Med programinriktad utbildning menar vi en utbildning där eleven, vid sidan av studier i kärnämnen och grundskoleämnen, får ta del av kurser i yrkesämnen från ett nationellt program. Syftet är att erbjuda eleverna en utbildning som så långt som möjligt överensstämmer med deras intresse och därmed underlätta övergången från ett individuellt program till ett nationellt program och ge goda förutsättningar för eleverna att fullfölja sina studier. Eleverna skall erbjudas en möjlighet att komma en bit på väg in i ett efterfrågat nationellt eller specialutformat program.

PRIV bör enligt arbetsgruppen utgöra en del av de individuella programmens utbud som liksom hittills kan organiseras och utformas utifrån elevernas behov och lokala prioriteringar. Arbetsgruppens förslag är att det i skollagen skall framgå att kommunerna bör erbjuda programinriktade individuella program som skall vara sökbara för eleverna (om vilka krav som kan ställas på utbudet, se avsnitt 6.1.8).

Arbetsgruppen anser att det, förutom de föreslagna ändringarna i skollagen, bör införas nya bestämmelser i gymnasieförordningen som explicit skall gälla PRIV. Paragrafens innehåll skall ange ramarna för verksamhetens utformning (se förslag till ändring i gymnasieförordningen).

6.1.2 För vilka elever?

I uppdraget har ingått att analysera vilken målgrupp som kan komma i fråga för den föreslagna studieuppläggningsen. En förberedande utbildning med en tydlig struktur som är anpassad efter intresse, förutsättningar och behov passar, enligt arbetsgruppen, de flesta eleverna, även de som skolan tidigare haft svårt att motivera till studier.

Som arbetsgruppen ser det utgörs målgruppen främst av ungdomar som saknar behörighet och som har för avsikt att söka sig till ett nationellt eller specialutformat program med yrkesämnen. Dock kan PRIV säkerligen också lämpa sig för de elever som visserligen är behöriga, men som har mycket svaga betyg och vet med sig att de behöver förbereda sig ytterligare för att klara av studierna på ett nationellt program.

6.1.3 Ett sökbart alternativ

Individuella program är i dag sökbara i många kommuner, även om sökbarheten ser olika ut till sitt innehåll. Ungdomarna är väl medvetna om att det är ett nationellt eller specialutformat program de behöver för att få fotfäste på arbetsmarknaden. De efterfrågar samtidigt möjligheten att kunna söka ett individuellt program som ett första- eller andrahandsalternativ. Eleverna efterfrågar också tidig information om uppläggningsen och vilka olika valmöjligheter som utbildningen omfattar. Information om de individuella programmen bör, enligt arbetsgruppens mening, ges i samband med övrig information om gymnasieskolans olika program. Eleverna i årskurs nio bör få utförlig information om vilka alternativa uppläggningar som är möjliga.

Sökbarheten förbättrar möjligheterna till en bra planering för skolan och kan höja statusen på de individuella programmen. Det som erbjuds måste också uppvisa tydlighet vad gäller mål, struktur och innehåll, något som i sig bör innebära en kvalitetshöjning och en visshet för eleven om vad som väntar.

Arbetsgruppen anser därför att de programinriktade individuella program som kommunen kan erbjuda skall vara sökbara för eleverna. Det skall dock inte föreligga någon skyldighet att ta emot elever från kommuner som ligger utanför samverkansområdet.

6.1.4 Vad skall PRIV innehålla?

Arbetsgruppen menar att även en strukturerad och på förhand planerad utbildning med programinriktning måste utgå från elevens behov och ha en flexibel uppläggning. Den flexibilitet som i övrigt genomsyrar de individuella programmen måste även finnas på PRIV. Den individuella studieplanen skall ligga till grund för utbildningen. Arbetsgruppen vill här understryka vikten av att planen följs upp, utvärderas och vid behov ändras.

Grundskoleämnen och gymnasiekurser

Arbetsgruppen anser att eleverna parallellt med sina studier i grundskoleämnen skall ges möjlighet att studera gymnasiekurser. Sådana studier blir givetvis beroende av omfattningen av grundskoleämnen i elevens individuella studieplan. Gymnasiekurserna kan utgöras av kärnämnen eller karaktärsämnen, beroende på elevens förutsättningar,

behov och intressen. De kurser som arbetsgruppen främst har i åtanke är de nationella programmens gemensamma kurser inom yrkesämnena. Eleven skall ha möjlighet att läsa hela eller delar av gymnasiekurser, som sedan kan tillgodoräknas eleven om eleven så önskar när denne väl kommer in på det nationella eller specialutformade programmet (om delkurser, se avsnitt 7.1). På så sätt kan eleven senare på sitt nationella program ägna mer tid åt andra ämnen. För vissa elever kan det dock vara bra att repetera redan lästa kurser för att på så sätt få fylligare kunskaper samt ett starkare självförtroende.

För att eleverna skall kunna erbjudas ett brett utbud av kurser från nationella program, gäller det att finna former för samarbete mellan individuella program och övriga program samt mellan olika kommuner. Det är viktigt att stöd finns för en sådan utveckling i alla led i kommunen, hos kommunpolitikerna, skolledningen och lärarlaget.

APU

För att på ett tydligt sätt koppla utbildningens praktiska delar till målsättningen med ett PRIV, samt för att höja kraven på kvalitet, föreslår arbetsgruppen att eleven skall erbjudas APU. Den arbetsplatsförlagda utbildningen skall förutom att vara kursplanestyrd, också vara programstyrd i den meningen att innehållet skall ha en koppling till det program som eleven senare vill studera. APU inom PRIV bör inte vara tidstyrd, utan enbart vara relaterad till målen för utbildningen. Elever med ett individuellt program kan behöva längre tid än elever på de nationella programmen för att inhämta kunskaper i de aktuella yrkesämnena. Att reglera minsta antalet veckor som APU skall erbjudas anser arbetsgruppen därför inte vara lämpligt. Tiden för APU måste få variera.

Eleven skall kunna få tillgodoräkna sig den kunskap som inhämtas på arbetsplatsen i form av gymnasiepoäng. En elev skall vid söktillfället till PRIV informeras om att APU kommer att erbjudas, vad denna innebär och vad den syftar till.

Att lokalt hitta platser för APU förutsätter ett väl fungerande samarbete mellan skolan och arbetslivet, vilket kan ta tid att bygga upp. Arbetsgruppen är väl medveten om de svårigheter som särskilt små kommuner med många småföretag kan ha att anordna APU. Arbetsgruppen är dock av den uppfattningen att lärare och studie- och yrkesvägledare inom de individuella programmen, jämfört med övriga program, har väl etablerade kontakter med arbetslivet. Praktikplatser

brukar i allmänhet kunna ordnas utan några större problem. Inom vissa individuella program erbjuds för övrigt redan i dag APU. Genom ett införande av APU höjs kvalitetskraven på den verksamhet som i stor utsträckning redan finns.

Om APU av olika skäl inte kan erbjudas eleven skall denna, liksom för de nationella programmen, ersättas av skolförlagd undervisning.

Betydelsen av handledare

Arbetsgruppen anser att det är viktigt att eleverna på PRIV som skall ut på APU får en bra handledning på arbetsplatsen. Att handledarna utbildas och informeras om den kursutformade gymnasieskolans läroplans-, program- och kursplanemål och om syftet med APU för dessa elever spelar också en viktig roll. Eftersom problemen med APU och handledarutbildning är generella för hela gymnasieskolan föreslår arbetsgruppen att Skolverket ges i uppdrag, att tillsammans med branscherna, utarbeta referensmaterial om hur man kan arbeta med APU och hur handledarutbildningen kan utformas. Materialet bör vara tillämpligt för samtliga program inom gymnasieskolan som anordnar APU, således även de individuella programmen.

6.1.5 Vilka krav kan ställas på utbudet?

Arbetsgruppen menar att det är av stor vikt att kommunerna erbjuder eleverna ett brett utbud av inriktningar och således många olika former av PRIV. Arbetsgruppen menar att det är betydelsefullt att kommuner samverkar för att kunna erbjuda ett brett spektrum av inriktningar och för att hitta speciella lösningar för elever. Det går dock inte att föreskriva vilka, eller hur många inriktningar som kommunen bör erbjuda, dvs. hur många nationella eller specialutformade program som PRIV bör utformas mot. Utbudet när det gäller programinriktade utbildningar måste få skilja sig åt beroende på lokala förutsättningar. Arbetsgruppen har dock fått uppfattningen att det främst är programmen med yrkesämnen som efterfrågas. Det går inte att fastslå att PRIV skall ha en viss längd eller fastlagda proportioner vad avser studier i skolan respektive APU. Detta måste avgöras lokalt utifrån den enskilda elevens behov och intressen. Ett PRIV kan exempelvis föregås av introduktionskurser och praktik där eleverna får prova på och bestämma sig för ett särskilt intresseområde.

Information om vilka PRIV som erbjuds bör lämnas då eleverna gör sina val till gymnasieskolan. Om eleverna uttrycker önskemål om fler eller andra inriktningar än de som erbjuds är det viktigt att kommunen har tid till sådan planering. Ett sätt kan vara att låta eleverna vid söktillfället ange inriktning oavsett om den erbjuds eller inte. Kommunen får sedan ta definitiv ställning till hur många och vilka inriktningar som kan erbjudas. Det är angeläget att personalen som arbetar med de individuella programmen redan på ett tidigt stadium, dvs. i grundskolan, kartlägger de presumtiva elevernas behov och intresseinriktningar.

Om det finns skäl för det, skulle PRIV också kunna inriktas mot flera nationella program som ligger förhållandevis nära varandra, t.ex. Industriprogrammet, Fordonsprogrammet och Energiprogrammet. Ett skäl till att utforma PRIV inriktat mot flera program skulle kunna vara att kommunen genom en sådan lösning kan erbjuda ett större utbud av inriktningar och därmed tillmötesgå fler elevers önskemål.

6.1.6 Urval

I de kommuner som erbjuder olika preparandkurser med särskild inriktning finns ofta ett begränsat antal platser. I vissa kommuner får eleverna plats utifrån intresse och behov. Vanligt är att urvalsförfarandet sker genom intervjuer med eleverna. På några skolor tas eleverna emot kontinuerligt under terminen när plats uppstår. På andra skolor har man valt att ta emot elever vid vissa tillfällen under läsåret. Arbetsgruppen lämnar inte något förslag på reglering av hur urvalsförfarandet skall gå till. Detta sköts, enligt gruppens uppfattning, bäst lokalt.

6.1.7 Programråd

Arbetsgruppen har i kapitel 3 beskrivit vikten av en fungerande samverkan mellan skola och arbetsliv för att kunna genomföra APU. Gymnasieskolans individuella program har i allmänhet väl utarbetade kontakter på detta område. Arbetsgruppen ser det som naturligt och viktigt att företrädare för PRIV deltar i de programråd som i vissa skolor finns för de nationella programmen.

6.1.8 Byte av studieväg

De elever som efter en tids studier på ett individuellt program uppnår behörighet till ett nationellt eller specialutformat program bör med stöd av 6 kap. 13 § gymnasieförordningen kunna tas in på ett efterfrågat program under läsåret. En förutsättning är givetvis att eleven så önskar och att det finns en ledig plats på programmet. Enligt arbetsgruppens mening är en sådan möjlighet betydelsefull för att stärka de individuella programmens koppling till nationella och specialutformade program.

6.1.9 Uppdrag till Statens skolverk

Som tidigare nämnts bedrivs redan i dag ett mycket ambitiöst arbete när det gäller att finna former för och vidareutveckla de individuella programmen. Arbetsgruppens förslag syftar till att förstärka den kvalitativa utvecklingen av programmen. I syfte att främja den vidare utvecklingen och bidra till en allmän kunskapsspridning bör Statens Skolverk ges i uppdrag att följa utvecklingen av PRIV i syfte att sprida kunskap om hur de inriktade alternativen kan läggas upp.

7 Övriga förslag rörande de individuella programmen

Arbetsgruppens huvudsakliga uppdrag har varit att finna former för ett sökbart alternativ inom ramen för individuella program. Under arbetets gång har det dykt frågor av mer allmän art som visserligen har beröringspunkter med vårt förslag om PRIV, men där eventuella förändringar måste gälla för alla former av individuella program.

7.1 Uppdelning av kurser i yrkesämnen

Arbetsgruppens förslag: Möjligheten att dela upp omfattande kurser i delkurser bör införas på de individuella programmen. Möjligheten bör begränsas till de längre kurserna i yrkesämnena. Ingen delkurs skall kunna vara mindre än 50 gymnasiepoäng. En delkurs från ett individuellt program bör kunna ingå i ett slutbetyg från det nationella program som eleven senare fullföljer.

7.1.1 Delkurser inom vuxenutbildning

I samband med att den nya läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) infördes och kursplanerna blev gemensamma för gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning, slopades möjligheten att genom lokala beslut dela in kurser på komvux i delkurser. Möjligheten till delkurser bibehölls emellertid när det gäller grundläggande vuxenutbildning och påbyggnadsutbildning.

I och med den femåriga vuxenutbildningssatsningen (kunskapslyftet) som inletts i landets samtliga kommuner infördes en möjlighet att lokalt dela upp omfattande kurser i yrkesämnena i delkurser (prop. 1995/96:222). De skäl som angavs av regeringen var att utbildnings-

möjligheterna behöver vara flexibla och möjligheterna till lokala anpassningar stora.

Av föreskrifterna om delkurser i förordningen (1992:403) om kommunal vuxenutbildning framgår bl.a. att styrelsen för utbildningen bestämmer vilka kurser eller delkurser som skall anordnas och hur många gymnasiepoäng som hänför sig till varje delkurs. Om det finns särskilda skäl får Statens skolverk föreskriva att en viss kurs i ett yrkesämne inte får delas upp i delkurser.

7.1.2 Kursernas omfattning

Regeringen har i utvecklingsplanen för förskola, skola och vuxenutbildning (Skr. 1996/97:112) framfört att korta kurser i gymnasieskolan innebär en onödig splittring och små möjligheter för eleverna att se helheter och samband. I dag omfattar den minsta kursen i gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning 30 gymnasiepoäng. Kommittén för gymnasieskolans utveckling (SOU 1997:107) påpekar att arbetet i de korta kurserna upplevs som stressande av lärarna som har svårt att hinna lära känna eleverna. I departementspromemorian *Gymnasieskola i ständigt utveckling*, (Ds 1997:78), framhålls att ingen kurs bör ha mindre omfattning än 50 gymnasiepoäng. I promemorian diskuteras möjligheten till modulindelning av kurser, vilket är ett ofta framfört önskemål från gymnasieskolans sida. En modulindelning skulle bl.a. medföra den fördelen att det skulle bli lättare för eleverna att få ihop de kurser som krävs för en fullständig gymnasieutbildning.

7.1.3 Fördelar med delkurser inom ett individuellt program

I dag kan en indelning av en kurs i delkurser med riksgiltig betygssättning inte göras lokalt. Ett betyg på en avslutad kurs skall således alltid avse studieresultat på en riksgiltigt definierad kunskapsnivå. Detta hindrar emellertid inte att lärare och elever kommer överens om en indelning av en kurs i moment och att eleven får någon form av bekräftelse när eleven nått kunskapsmålen för respektive moment. Detta till trots ser man inom utbildningen en stor utvecklingspotential om möjligheten att dela upp långa yrkeskurser i delkurser införs. Dels ser man att det skulle gå att plocka ihop en mycket bra preparandkurs med önskad inriktning och varierat innehåll, dels pekar man på att de elever

som inte går vidare till ett nationellt program ändå skulle kunna få med sig ett betyg på avklarade delkurser som är mer värt än ingenting. Personalen inom de individuella programmen framhåller också att många av yrkesämneskurserna är för långa och att eleverna lätt ger upp med följderna att de inte alls läser kursen. För elever i behov av snabb bekräftelse är det särskilt viktigt att de får känna att de når delsegrar och kan gå vidare till nästa del. Ofta handlar det inte om att eleven inte skulle klara av gymnasiekursens innehåll i sig. Problemet är i stället att eleven av olika skäl behöver betydligt längre tid samt överblickbara mål. Arbetsgruppen menar att man måste utgå från elevens behov och att det är olyckligt om själva omfånget på en lång yrkeskurs ställer upp onödiga hinder. Om möjligheten att på ett individuellt program dela upp långa yrkesämneskurser i delkurser införs, ökar sannolikt möjligheten att ge eleverna en skjuts in på ett nationellt program. Eleven skulle vara en bit på väg. Om delkurser skulle leda till att fler elever med ett individuellt program tar del av gymnasiekurser har man, enligt arbetsgruppens uppfattning, lyckats med en rejäl kvalitetshöjning. Enligt arbetsgruppens mening bör det emellertid vara aktuellt med en uppdelning av en gymnasiekurs endast i de fall det rör sig om långa yrkeskurser. En nedre gräns bör också finnas på så sätt att ingen kurs skall kunna vara kortare än 50 poäng. En viss restriktivitet bör således iaktas för att undvika de ovan nämnda nackdelarna som alltför små kurser för med sig.

7.1.4 Betyg

Som motargument mot en uppdelning i delkurser framförs ofta att systemet ställer till problem när en delkurs skall viktas mot resten av kursen. Om tre olika betyg utgör en kurs och betygen är olika, vilket betyg skall då väga tyngst och bli elevens slutliga kursbetyg? Arbetsgruppen menar att betygsättningen och medföljande viktningsproblematik bör kunna lösas lokalt i ett samarbete mellan lärare på de individuella programmen och lärare på de nationella och specialutformade programmen. Det är angeläget att eleven ges möjlighet att tillgodoräkna sig den del av en kurs som eleven studerat inom ett individuellt program. Arbetsgruppen menar att eleven bör ha rätt att få betyg även på delkursen, ett betyg som eventuellt senare byts ut mot ett betyg för hela kursen, om eleven fullföljer studierna inom ett nationellt program. För att lyckas med detta är det av största vikt att samarbetet mellan personalen och rektorer i respektive verksamheter fungerar och att dessa i dialog med varandra finner lämpliga betygs-kriterier samt lösningar för

hur dessa skall tillämpas. När eleven lämnar ett individuellt program för att gå över till ett nationellt program bör personalen vara överens om vad eleven klarat av respektive har kvar att ta itu med. I de samtal som arbetsgruppen fört i den aktuella frågan har det dessutom framkommit att det ofta är samma lärare som undervisar eleven i yrkesämnet på ett individuellt program som sedan undervisar i samma ämne på det nationella programmet. I dessa fall bör det inte föreligga några som helst problem. Med lite god vilja bör frågan också gå att lösa i det fall eleven byter skola eller kommun.

Möjligheten att tillgodoräkna sig delkurs på ett nationellt program innebär att eleven, i stället för att läsa om hela kursen, kan koncentrera sig på resterande delar av kursen eller kan ägna mer tid åt studier i andra kurser. I ett slutbetyg från ett nationellt program skall betyg för delkurs kunna ingå om eleven inte har fått ett sammanfattande betyg på kursen i dess helhet. Däremot bör från delkurser alltid kunna ingå i ett samlat betygsdokument.

Det är viktigt att elevens utbildning på ett individuellt program dokumenteras i enlighet med gällande bestämmelser. En viss osäkerhet tycks föreligga lokalt kring frågan om dokumentation och eventuellt slutbetyg för elever från ett individuellt program. Av gymnasieförordningen framgår att eleven skall få slutbetyg efter att ha fullföljt den studieplan som lagts upp. Om eleverna har övergått till ett nationellt eller specialutformat program gäller bestämmelserna för detta. Frågan är om det är lämpligt att såsom bestämmelserna är utformade i dag indikera att eleven kan få två slutbetyg, ett från ett individuellt program och ett från det nationella program eleven går vidare till? Frågan bör, enligt arbetsgruppen, bli föremål för en översyn.

7.2 Betyg i grundskoleämnena

Arbetsgruppens förslag: Elever skall om de genom studier på ett individuellt program eller på annat sätt får lägst betyget Godkänd i ett eller flera grundskoleämnena, få tillgodoräkna sig betygsvärdet när meritvärdet räknas fram. Denna rätt skall emellertid begränsas till det eller de ämnena som eleven saknar betyg i från grundskolan. Förslaget medför ändringar i 6 kap. 4 § gymnasieförordningen.

7.2.1 Möjligheten att sätta betyg

Inom ramen för ett individuellt program kan en elev läsa såväl ämnen på grundskolenivå som kurser från nationella program. En elev som läser ämnen på grundskolenivå kan få betyg i dessa ämnen om eleven så önskar. Med dagens regler kan detta ske genom prövning i en av kommunens grundskolor. Lärarna på individuella program kan i dag inte sätta betyg i grundskolans ämnen trots att de undervisar i dem. Arbetsgruppen har under arbetets gång erfarit att frågan om möjligheten att sätta betyg i grundskoleämnena är central för utbildningen. Det rådande systemet upplevs som ologiskt och opraktiskt.

I departementspromemorian *Gymnasieskola i ständig utveckling* framhölls att reglerna borde ses över så att en elev inom ramen för ett individuellt program kan komplettera till ett fullständigt slutbetyg från grundskolan.⁵⁶ I propositionen *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.* (prop. 1997/98:94) har regeringen aviserat ändrade regler vad gäller betygssättning i grundskoleämnena på individuella program. Avsikten är att lärare på ett individuellt program skall få sätta betyg på grundskoleämnena. Dock kvarstår problemet att de betyg som eleverna kommer att få i grundskoleämnena på ett individuellt program inte kommer att kunna tillgodoräknas i elevens meritvärde när eleven söker ett nationellt eller specialutformat program. Detta faktum går stick i stäv med de individuella programmets huvudsyfte.

7.2.2 En viktig del i motivationsarbetet

För elever som saknar godkända betyg i ämnen från grundskolan är det, enligt arbetsgruppens uppfattning, viktigt att de får tillgodoräkna sig de betyg i grundskoleämnena som de fått genom studier på ett individuellt program. Härigenom kan elevernas motivation för att fortsätta studera öka avsevärt. Arbetsgruppens förslag är dock inte förknippat med något krav på vilka ämnen kommunen måste erbjuda inom ett individuellt program. De vanligast förekommande ämnena är svenska, engelska och matematik. Att begränsa rätten om tillgodoräknande av betyg till dessa ämnen är dock, enligt arbetsgruppens mening, inte lämpligt eftersom det i enskilda fall kan vara möjligt att hitta lösningar där eleven kan erbjudas undervisning i något annat ämne som fattas i slutbetyget från grundskolan.

⁵⁶ *Gymnasieskola i ständig utveckling*, Ds 1997:78, Utbildningsdepartementet

Rätten att få ett betyg och kunna tillgodoräkna sig detta vid ansökan till ett nationellt program skall endast gälla för de elever som saknar betyg från grundskolan i det aktuella ämnet. Det skall således inte vara möjligt att göra en s.k. konkurrenskomplettering. Arbetsgruppen har i sina överväganden gjort bedömningen att förslaget inte bör föra med sig att elever i årskurs nio av taktiska skäl väljer bort vissa ämnen för att sedan läsa desamma på ett individuellt program och kanske få ett högre betyg.

7.3 Pedagogiska råd för de individuella programmen

Arbetsgruppens bedömning: Pedagogiska råd bör införas på lokal nivå för de individuella programmen.

De programråd som finns på vissa skolor i landet har visat sig vara utmärkta instrument när det gäller att anordna APU och få en fungerande samverkan mellan skola och arbetsliv (se avsnitt 3.1.2). Arbetsgruppen har diskuterat i vad mån de individuella programmen skulle vara betjänta av ett programråd liknande dem som finns för yrkesprogrammen. Arbetsgruppen har redan föreslagit att individuella program bör vara företrätt i redan existerande programråd i de fall skolan anordnar PRIV med vederbörande inriktning, se avsnitt 6.1.7.

När det gäller ett programråd för gymnasieskolans individuella program för övrigt, menar arbetsgruppen, att detta är något som bör övervägas. Programråd för individuella program bör dock sannolikt se lite annorlunda ut jämfört med programråden för övriga program.

Syftet med ett pedagogiskt råd för de individuella programmen skiljer sig från syftet med övriga programråd. För de individuella programmen är det inte bara samverkan med arbetslivet som är viktig. Som tidigare konstaterats är också en nära kontakt med t.ex. socialtjänst och polis av avgörande betydelse. Ett pedagogiskt råd för de individuella programmen skulle kunna underlätta den kontinuerliga kontakten som skolan måste hålla med andra kommunala verksamheter. Ett nätverk runt eleverna kan genom råden byggas upp. En helhetssyn på eleven och elevens utveckling kan genom råden främjas.

8 Utbildningsgaranti

Arbetsgruppens bedömning: Regeringen bör överväga att införa en utbildningsgaranti för ungdomar mellan 20 och 25 år som saknar godkänt betyg i en eller flera kärnämneskurser. Garantin bör innebära en rätt för dem att läsa resterande sådana kurser inom gymnasial vuxenutbildning. Den slutliga utformningen av en sådan garanti bör utredas vidare när ytterligare uppgifter inkommer från Skolverket.

8.1 Arbetsgruppens uppdrag

I den tidigare nämnda nationella utvecklingsplanen för förskola, skola och vuxenutbildning framhölls att de elever som väljer att inte övergå till ett nationellt program och som saknar kunskaper i kärnämnen måste få rätt att i gymnasieskolan eller gymnasial vuxenutbildning läsa och få betyg i resterande ämnen. Denna rätt bör, enligt regeringens uppfattning finnas till dess den sökande uppnått 25 års ålder. I arbetsgruppens uppdrag ingår att lägga fram förslag till hur en sådan utbildningsgaranti kan utformas och regleras.

8.2 Gällande regler

Enligt 5 kap. 1 § skollagen är kommunen skyldig att erbjuda ungdomar gymnasieutbildning som påbörjas fram till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller tjugo år. Enligt 5 kap. 16 § skollagen har den som påbörjat ett nationellt program rätt att fullfölja utbildningen. Vidare har varje kommuninnevånare enligt 11 kap. 10 § skollagen rätt att delta i grundläggande vuxenutbildning från och med andra kalenderåret det år han eller hon fyller 20 år om sådana grundläggande kunskaper som normalt uppnås i grundskolan saknas.

Enligt 11 kap. 17 § skollagen skall kommunerna erbjuda gymnasial vuxenutbildning och därvid sträva efter att erbjuda utbildning som svarar mot efterfrågan och behov. Behörighet att delta inträder enligt

11 kap. 19 § skollagen från och med andra kalenderhalvåret det år man fyller 20 år. Någon obetingad *rätt* för en kommuninnevånare att delta, liksom den som finns när det gäller gymnasieskolan och grundläggande vuxenutbildning, finns inte när det gäller gymnasial vuxenutbildning.

I förordningen (1992:403) om kommunal vuxenutbildning finns regler om behörighet och urval till komvux. Behörig att tas emot som sökande till en kurs i gymnasial vuxenutbildning är den som dels saknar eller har brister i sådana kunskaper som kursen avser att ge, dels har förutsättningar att följa undervisningen. Om antalet platser är mindre än antalet behöriga sökande skall, utan hänsyn till tidigare betyg, företräde ges åt dem som har *störst behov* av utbildningen. Vid urvalet skall särskilt beaktas om en sökande

- har kort utbildning
- behöver utbildningen för planerad eller pågående yrkesverksamhet eller står inför yrkesval,
- behöver utbildningen för att komplettera ett reducerat program från gymnasieskolan eller för annan behörighetskomplettering, eller
- skall kunna fullfölja studier som den sökande har påbörjat enligt en upprättad studieplan.

8.2.1 Kärnämneskurser inom gymnasial vuxenutbildning

Gymnasial vuxenutbildning får, enligt 2 kap. 6 § nämnda förordning, förekomma i alla ämnen som finns i gymnasieskolan med undantag av vad som där hör till estetisk verksamhet, estetiska ämnen, idrott och hälsa, specialidrott samt schack.

Kärnämneskurserna erbjuds i stort sett överallt medan detta inte gäller karaktärsämneskurserna i lika hög grad. Bland de tio kurser i gymnasial vuxenutbildning som är vanligast återfinns i nämnd ordning kärnämneskurserna i engelska, matematik, samhällskunskap, svenska B och svenska A.

8.3 Ökad omfattning av gymnasial vuxenutbildning

Läsåret 1995/96 var drygt 211 000 elever inskrivna vid kommunal vuxenutbildning, varav nästan 141 000 i gymnasial vuxenutbildning. Jämfört med föregående läsår hade antalet elever ökat med cirka 8 %. Den gymnasiala vuxenutbildningen stod för hela ökningen, medan såväl grundläggande vuxenutbildning som påbyggnadsutbildningarna minskade något. Ökningen förklarades i första hand av det extra statsbidrag för särskilda utbildningsåtgärder som infördes läsåret 1993/94. Läsåret 1996/97 hade antalet vuxenstuderande ökat till drygt 237 000. Ökningen bestod återigen av en ökning av studerande inom den gymnasiala vuxenutbildningen även om också påbyggnadsutbildningarna nu ökat. Även hösten 1997 har antalet elever i gymnasial vuxenutbildning ökat. Av de sammanlagt 185 000 eleverna var 106 600 antagna inom kunskapslyftet, dvs. den femåriga satsning på vuxenutbildning som inleddes den 1 juli 1997.

Av de 177 732 personer som läsåret 1996/97 studerade inom gymnasial vuxenutbildning var 56 315 elever i åldern 20–24 år. I gruppen ingår bl.a. de som efter avslutad gymnasieutbildning skaffar sig särskild behörighet till någon högskoleutbildning genom komvuxstudier.

8.4 En utbildningsgaranti för ungdomar

Under senare år har ungdomsarbetslösheten antagit bekymmersamma proportioner. Ungdomar har i dag ett mycket besvärligt arbetsmarknadsläge och löper en klar risk för permanent utslagning om de inte får fotfäste på arbetsmarknaden.

Som tidigare nämnts saknar över hälften av de arbetslösa ungdomarna en treårig gymnasieutbildning. Det råder också stor skillnad mellan gymnasieskolans program när det gäller andelen godkända betyg i kärnämnen. På exempelvis Bygg-, Industri- och Fordonsprogrammen ligger andelen elever med betyget Icke godkänd på 15–20 % i flera kärnämnen. När det gäller elever som kommer till ett individuellt program efter att ha avbrutit ett nationellt program anges ofta kärnämnen som de stora stöttestenarna.

För alla ungdomar som saknar godkänt betyg i en eller flera kärnämneskurser är det, enligt arbetsgruppen, av central betydelse att det, när studiemotivationen ökar, finns en möjlighet att återvända och slutföra gymnasiestudierna inom den kommunala vuxenutbildningen.

8.4.1 Alla som vill får inte plats i komvux

Arbetsgruppens förslag innebär att ungdomar mellan 20 och 25 år som saknar godkänt betyg i ett eller flera kärnämnen skall ha en garanterad rätt att studera dessa kurser i gymnasial vuxenutbildning. Rätten måste givetvis begränsas till de kärnämneskurser som får erbjudas där. Ett ökande antal kommuner anordnar komvux på gymnasienivå. Läsåret 1996/97 anordnades detta av 280 kommuner. Hösten 1997 anordnade samtliga kommuner gymnasial vuxenutbildning inom kunskapslyftet (70 % inom egen eller annan kommuns komvux och 12 % inom lands-ting). En utbildningsgaranti för ungdomar upp till 25 år vore oproblem-atisk om alla som vill studera också bereddes plats inom gymnasial vuxenutbildning. Vuxenutbildning på gymnasial nivå anordnas emel-tertill inte i den utsträckning som efterfrågas och alla kommuner åtar sig inte heller att betala för sådan utbildning i en annan kommun. Dock utgår arbetsgruppen från att kärnämneskurser är prioriterade av kom-munerna. Personer som har kort tidigare utbildning är dessutom redan i dag en prioriterad grupp vid urvalet till kommunal vuxenutbildning. En utbildningsgaranti innebär dock att rätten till utbildning för alla som saknar kärnämnen stärks på så sätt att de *skall* ges plats vid den gymna-siala vuxenutbildningen.

En utbildningsgaranti för ungdomar upp till 25 år skulle, enligt ar-betsgruppen, framhålla utbildningens centrala roll. Att ge ungdomar en faktisk rätt till studier i kärnämnen vid gymnasial vuxenutbildning förstärker också de individuella programmens möjligheter att starta en utbildningsprocess där kedjan skall leda till en komplett utbildning för den unge. En utbildningsgaranti kan säkerställa att kedjan inte bryts.

I sammanhanget bör nämnas att Kunskapslyftskommittén U 1995:09, bl.a. har i uppdrag att överväga om vuxna skall garanteras rätt till utbildning i vissa av gymnasieskolans kärnämnen. Arbetsgrup-pen har i sina diskussioner varit eniga om att det är angeläget för alla vuxna att få kunskaper i åtminstone kärnämnen, men att de skäl som angivits ovan talar för att i ett första steg låta ungdomar upp till 25 år omfattas av en garanti.

8.4.2 Den kommunala utvecklingsgarantin

I den kommunala utvecklingsgaranti för arbetslösa ungdomar i åldern 20–24 år som införts fr.o.m. den 1 januari 1998 ingår utbildning som en viktig del. Utvecklingsgarantin skall bidra till att förbättra den unges möjligheter att få arbete eller börja studera och bidra till att han eller hon omedelbart eller på sikt skall kunna försörja sig själv.

En utbildningsgaranti får dock inte innebära att utbildning blir det huvudsakliga alternativet för arbetslösa ungdomar. Studier vid gymnasial vuxenutbildning kräver motivation och självdisciplin vilket gör att utbildningsgarantin bör aktualiseras främst för ungdomar som har ett önskemål om studier. I sammanhanget bör dessutom nämnas folkhögskolestudier som för många ungdomar utgör ett lämpligt alternativ. De individuella programmen inom gymnasieskolan har i flera fall ett utvecklat samarbete med folkhögskolor.

8.5 Konsekvenser för gymnasial vuxenutbildning

Vilka konsekvenser en utbildningsgaranti för ungdomar upp till 25 år skulle ha för komvux beror på hur man väljer att utforma garantin och i vilken utsträckning målgruppen redan bereds plats i de aktuella kurserna. Ett alternativ är ge ungdomar upp till 25 år företräde framför alla andra som söker sig till dessa kurser. Detta alternativ är kostnadsneutralt men kan få konsekvenser för övriga vuxna som önskar studera kärnämnen.

Den lösning som arbetsgruppen förordar är en generell rätt för ungdomar upp till 25 års ålder och en motsvarande skyldighet för kommunerna att tillhandahålla utbildningen. Arbetsgruppen uppskattar att antalet individer som kan vara intresserade av att utnyttja en utbildningsgaranti kan röra sig i storleksordningen 5 000 elever. Uppskattningen har bl.a. gjorts utifrån antaganden som grundar sig på antalet elever på individuella program och andelen elever som har ofullständiga slutbetyg från ett nationellt eller specialutformat program. I sammanhanget bör även hänsyn tas till vilka konsekvenser som de nya behörighetsreglerna till nationella och specialutformade program får. Som tidigare nämnts studerar många i den aktuella ålderskategorin redan inom komvux. De som har kort utbildning eller reducerat program är redan i dag prioriterade grupper vid urval till komvux. Det är i dagens läge mycket svårt att uppskatta om och i så fall i vilken utsträckning en garanti skulle öka tillströmningen från dessa grupper till

den gymnasiala vuxenutbildningen. Om det är frågan om en betydande ökad tillströmning kan staten behöva tillföra vissa generella eller specialdestinerade resurser till kommunerna för att inte utestänga andra vuxenstuderande.

I sammanhanget bör också beaktas de medel som redan utgår för den kommunala utvecklingsgarantin som bl.a. kan omfatta utbildning.

För att kunna göra mer exakta beräkningar av målgruppens storlek och bedömningar av målgruppens intresse att utnyttja en utbildningsgaranti, krävs tillgång till ytterligare uppgifter, bl.a. när det gäller i vilken omfattning den aktuella ålderskategorin i dag studerar i kärnämneskurserna inom komvux. Skolverket presenterar i maj 1998 en rapport som bl.a. innehåller fakta om 20–25-åringarna i dagens komvux och kunskapslyft. Arbetsgruppen anser att Skolverkets rapport bör avvaktas för att utifrån denna göra överväganden och kostnadsberäkningar innan ställning tas till gruppens bedömning av hur en utbildningsgaranti kan utformas.

9 Ekonomiska konsekvenser

I enlighet med den s.k. finansieringsprincipen skall kommuner och landsting inte åläggas nya arbetsuppgifter utan att de samtidigt ges möjligheter att finansiera dessa på annat sätt än med höjda skatter. Arbetsgruppens förslag innehåller inga nya åligganden för kommunerna eftersom de redan enligt skollagen har skyldighet att erbjuda ungdomar en gymnasieutbildning fram till och med första halvåret det år de fyller tjugo år. Arbetsgruppens förslag syftar till att förtydliga de individuella programmens huvudsyfte och att genom PRIV stärka kopplingen mellan ett individuellt program och övriga program. Arbetsgruppens förslag vad gäller programinriktade individuella program är att sådana så långt möjligt bör finnas med i kommunens utbud. Något obetingat krav på utbud föreslås emellertid inte. Detta är något som måste avgöras lokalt utifrån förutsättningar och behov.

Vad gäller utbildningsgarantin har arbetsgruppen valt att lägga förslag till tänkbar utformning. I avvaktan på ytterligare uppgifter från Statens skolverk är det i dagens läge inte möjligt att göra tillräckligt kvalificerade kostnadsberäkningar. Olika överväganden bör anstå till slutet av våren 1998 då det finns tillgång till ett bättre underlag grundat bl.a. på verkets uppföljning av verksamheten vid den gymnasiala vuxenutbildningen samt deras analys av andelen ofullständiga slutbetyg från gymnasieskolan.

Riktlinjer för arbetsgruppen om gymnasieskolans praktikprogram

Bakgrund

I regeringens skrivelse 1996/97:112, Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet, gör regeringen bl.a. den bedömningen att gymnasieskolan inom ramen för de individuella programmen bör kunna erbjuda en utbildning som förenar undervisning i vissa grundskolekurser, vissa gymnasiekurser och en yrkesinriktad praktik – praktikprogrammet.

Behov av kvalitativ utveckling

Inom ramen för individuella program genomförs i dag en mängd olika utbildningsaktiviteter i kommunerna. I utbudet finns exempel på kombinationer av repetitionskurser på grundskolenivå och praktik. Såvitt gäller praktiken rör det sig i de flesta fallen om en miljöpraktik som inte leder till några egentliga yrkeskunskaper. Regeringen har i ovan nämnda utvecklingsplan framhållit att de individuella programmen behöver utvecklas kvalitativt för att erbjuda ungdomar en god utbildning som förenar utbildning i vissa grundskolekurser, vissa gymnasiekurser och en yrkesinriktad praktik. Syftet är att ge vissa av de elever som i dag finns på det individuella programmet ett praktiskt inriktat alternativ som är tydligare och bättre strukturerat än i dag och som därmed underlättar för eleverna att gå vidare in på ett nationellt program eller ger dem möjlighet att senare återvända för att komplettera sin utbildning motsvarande ett nationellt program.

En sökbar studieväg

Enligt regeringen bör praktikprogrammet, inom ramen för det individuella programmet, vara en sökbar studieväg för främst elever som saknar behörighet till ett nationellt program. Eleverna förutsätts tas emot på ett praktikprogram på samma grunder som inom det individuella programmet vilket bl.a. innebär att en individuell planering skall göras för varje elev. Studierna bör, i likhet med vad som gäller för det s.k. preparandprogrammet inom det individuella programmet, syfta till vidare studier på nationella program.

Utbildningsgaranti

Regeringen framhöll i utvecklingsplanen att de elever som väljer att inte övergå till ett nationellt program och som saknar kunskaper i kärnämnen måste få en rätt att i gymnasieskolan eller gymnasial vuxenutbildning läsa och få betyg i resterande ämnen. Denna rätt bör finnas upp till 25 års ålder.

Arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet

I den ovan nämnda Utvecklingsplanen för skolväsendet aviserades att utformningen av ett praktikprogram behöver analyseras mer ingående. Det är mot den bakgrunden som en arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet skall tillsättas.

Uppgifter för arbetsgruppen

Arbetsgruppen skall

- utifrån en beskrivning av vad det individuella programmet innehåller i dag, analysera, utarbeta och ge förslag till hur ett praktikprogram kan organiseras inom ramen för det individuella programmet samt ange mål för utbildningen. I uppdraget ingår att analysera och beskriva den målgrupp elever som bör komma i fråga för praktikprogrammet.

- föreslå hur beviset eller betyget från genomgången utbildning skall regleras och därvid ange hur en elev kan tillgodogöra sig kurser som motsvaras av kurser på ett nationellt program vid övergång till ett sådant program.
- diskutera hur ett samarbete mellan skolan och arbetsmarknadens parter bör utvecklas på lokal nivå för att stimulera den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen.
- redovisa vilka konsekvenser arbetsgruppens förslag föranleder för övriga delar av det individuella programmet samt gymnasieskolan i stort. I de delar arbetsgruppens förslag föranleder ändringar i regelsystemet skall arbetsgruppen redovisa förslag till författningsändringar.
- analysera och redovisa förslag till hur en utbildningsgaranti enligt de intentioner som anges i den ovan nämnda Utvecklingsplanen kan utformas och regleras. Redovisningen skall också innefatta vilka konsekvenser en utbildningsgaranti kan tänkas få för gymnasial vuxenutbildning.
- redovisa en bedömning av dimensionering och de eventuella kostnader som kan föranledas av arbetsgruppens förslag.

Arbetsgruppen skall samråda med berörda organisationer.

Arbetsgruppen skall redovisa sitt arbete senast den 1 april 1998.

Skolor, vars individuella program arbetsgruppen besökt

Bräckegymnasiet (Ungdomsvägledningen Hisingen) i Göteborg
De La Gardiegymnasiet i Lidköping
Filbornaskolan i Helsingborg
Jällaskolan i Uppsala
Kvarnskolan/SAC i Järfälla
Lindholmens gymnasium/Nya Varvet i Göteborg
Marielundsgymnasiet i Norrköping
Parkskolan i Örnsköldsvik
Rudbecksskolan i Sollentuna
Röllingby gymnasium i Österåker
Strömbackaskolan i Piteå
Sundbybergs utbildningscentrum/Lötskolan i Sundbyberg
Sågbäcksgymnasiet i Huddinge
Tullengymnasiet i Borås
Ungdomscentrum i Helsingborg
Ungdomscentrum i Trollhällan
Ungdomsvägledningen i Uppsala

Frågor vid studiebesöken

Frågor till eleverna

Varför är eleven på IV? Medveten strategi? Hamnat där?

Kommer direkt från grundskolan? Från nationellt program? Annat?
Hur fick du reda på IV? Är du nöjd med den information du fick om IV? Fick dina föräldrar information om IV? Hur kom du till IV? Sökte du? Blev du rådd att börja? Skolkade du mycket i grundskolan? I vilka ämnen? Vilka ämnen upplever du som svårast? (den som kommer direkt) Varför slutade du på NM? Fick du stöd? (NM-elev).

Individuell studieplan

Hur gick det till när du började på IV? Vad hände 1:a veckorna på IV? Hur planerade ni ditt IV? Hur valdes ämnena? Omfattningen? Grundskoleämnen/kärnämnen – antal timmar i skolan.
Vad fick du bestämma? Är du nöjd? Var det något ämne du inte kunde få? Ingår praktik i ditt IV? Hur många dagar per vecka?
Finns det något papper på vad du skall göra? Har du en studieplan? Skrev du under studieplanen med ditt namn? Vem mer skrev under?
Kan du ändra din individuella studieplan? Hur gör du då? Följs den upp med gedigna samtal? Hur ofta? Tycker du att IV är anpassat till ditt behov och dina intressen (som flicka respektive pojke).
Vad är det du saknar?

Undervisningen

Diagnostisering, individualisering, nivå. Hur tog läraren reda på vad du behöver lära dig? Innehållet i undervisningen? Vad gör ni i de olika ämnena? Hur ser en lektion ut? Hur planerar ni lektionen? Vad är det ni lär er? Lär ni er något nytt? Hur arbetar ni? Arbetstakt. Har ni läxor? Prov? Vad är roligt att göra? Vad är tråkigt? Hur skulle du vilja att det var? Vad vill ni ändra på? Har du kontakt med elever på de nationella programmen?

Direktelev:

- Skillnaden mellan högstadiet och IV. Hur var det i nian och hur är det nu?
- Vilken kontakt hade ni med lärarna i grundskolan?
- Vilken kontakt har du nu med IV-lärarna?

Avhoppselev:

- Skillnaden i undervisning mellan IV och NM
- Finns skillnad i kontakt med lärarna?

Invandrarelev:

- Tror du att det är bra för dig att gå på IV?
- Har du kompisar på IV? Kontakt med elever på de nationella programmen?
- Fick du extra stöd i svenska i grundskolan?

Praktik

Varför har du praktik? Är praktiken en del av din utbildning?

Vem skaffade praktikplatsen?

Var praktiserar du? Vad gör du? Har du en handledare på praktikplatsen?

Har du någon arbetsinstruktion som du följer? Får du växla mellan olika arbetsuppgifter? Trivs du?

Är det något du skulle vilja förändra?

Får du besök på praktikplatsen av någon från skolan? Ofta? Diskuterar du din praktikplats med någon på skolan? Lärare? SYO?

Får du i uppgift att ta reda på vad som gäller för din praktikplats? När du slutar en praktikplats får du då ett intyg/omdöme av arbetsgivaren?

Hur skall en bra praktikplats vara? Skolland mellan intern och extern praktik?

Vision

Hur tycker du att det skall vara när man går i skolan? Hur tycker du att det skulle vara på IV om du fick önska fritt? Vad tror du att du gör om ett år? Vad skulle du vilja göra om ett år?

Frågor till lärare/övrig personal

Organisation

Tankar i stort om IV, bl.a. målgrupp. Flickor /pojkar.

Organisation och arbetssätt. Arbetslag? Vilka kompetenser finns med i arbetslaget? Hur ser samarbetet med lärare på de nationella programmen ut? Helt eller delvis integrerat med övriga gymnasieskolan? Resurscentrum för hela gymnasieskolan? Hur planeras lektionerna ? Hur arbetar ni?

Individuell studieplan

Hur går ni tillväga när de individuella studieplanerna utformas? Syftar de till vidare studier på ett nationellt program? Hur görs bedömningen av vad elev X skall läsa respektive inte läsa? Omfattning av teoretiska studier respektive praktik. Möjligheterna att läsa kurser från nationella program? Helt individuellt eller grupper av elever på preparandprogrammet? Variationer? Följs studieplanerna upp med gedigna samtal? Vilka skriver under?

Lärarnas syn på hur informationen om IV till grundskoleelever når ut på bästa sätt. Vad är er uppfattning om hur eleverna klarar sig på ett nationellt program efter IV? Vart tar eleverna vägen efter ett till två år på IV?

Praktik

Målsättning / uppföljning. Allmän målsättning för praktikinslag i den individuella studieplanen. Varför skall eleverna ha praktik? Vem bestämmer omfattningen? Sätter skola och elev ett mål för den enskilde elevens praktik? Skrivs målsättningen in i elevens individuella studieplan? Praktiken som en del av utbildningen eller alternativ till teoretiska studier? Vilket är idealet? När är det befogat med långa praktikperioder utan teoretiska studier? Hur följs elevens praktik upp i skolan? regelbundna SYO-samtal? Förbereds elevernas praktik inom undervisningen med t.ex. praktikuppgifter. Följs elevens praktik upp i undervisningen? Diskussion, muntlig eller skriftlig redogörelse?

Extern praktik

Hur är tillgången på praktikplatser?
Finns det fasta praktikplatser?
Vem ackvirerar praktikplatser? Kan eleven skaffa sig en egen praktikplats? Hur förbereds eleven inför praktiken?
Hur introduceras eleven på praktikplatsen?
Vem håller kontakt med praktikplatsen? Hur - hur ofta?
Har arbetsplatsen något program som eleven följer?
Får eleven en handledare på praktikplatsen?
Har skolan möjlighet att ge handledarutbildning?
Finns det några kvalitetskrav på praktikplatsen?
Har eleven/ skulle eleven kunna få möjlighet att få någon form av APU? Dvs åtminstone få göra något som ingår i ett karaktärsämne?
Hur dokumenteras praktikperioden?
Hur dokumenteras elevens praktik i det slutliga studiebeviset från IV?
Får eleven poäng för fullgjord praktik? Hur lång skall då praktikperioden vara?

Intern praktik

Kan skolan erbjuda internpraktik? På vilka program?
Vilka elever kan få det? Omfattning?
Kan eleven få utföra moment, delar av moment från programmets karaktärsämne?
Praktikomdöme? Hur dokumenteras internpraktiken i studiebeviset från IV?

Praktik skolverkstad

Har IV tillgång till egen verkstad? (pojkar – flickor). Vilken är målsättningen? Hur dokumenteras praktiken?

Praktikprogrammet

Vilka kunskaper finns om praktikprogrammet? Hinder? Möjligheter?
Kvalitetssäkring? Koppling till karaktärsämne? Egna idéer.

Skolledare/politiker

Allmän målsättning/utbud

Vad står det i skolplanen när det gäller IV? Hur ser målen för IV ut? Arbetsplan? Hur går information om IV ut? När? Utbud (de fyra syftena - prep.kurs, lärling, udda yrken, särskilda behov). Tankar i stort om IV? Målgrupp? Hur ser denna ut? Finns någon grupp som är mer problematisk än andra?

Organisation och arbetssätt

IV integrerat med gymnasieskolan. fördelar/nackdelar.

Personalen på IV.; rektor, syo, kurator, lärare.

Vilka lärare rekryteras till IV? De bästa? kan de fungera som en resurs för hela gymnasieskolan? Arbetslag och i så fall varför? Vilka kompetenser finns i arbetslaget?

Hur ser samarbetet med personalen på de nationella programmen ut? Kontakten mellan IV och nationella program? Vad kostar en elev på IV?

Individuell studieplan

Omfattas alla elever av en individuell studieplan? Hur påverkar eleverna utformningen av dessa? Vem fastställer planen? Fördelningen av dagar på praktik respektiver teori? Vem/vad bestämmer?

Praktik

Syftet med praktik? Del av utbildningen eller alternativ till utbildningen? Sätter skola och elev upp ett mål för den enskilde elevens praktik? Vilka elever vill ha/behöver praktik? Tillgång på praktikplatser. Konkurrens? Finns kvalitetskrav på praktikplatsen? Kontaktverksamhet, Tillgång till och utbildning av handledare? Får eleverna poäng för praktiken? Hur lång måste praktikperioden vara i så fall? Hur dokumenteras praktiken? Uppföljning och utvärdering av praktik/IV verksamheten?

Vart tar eleverna vägen efter ett till två år på IV?

Övergångsfrekvens till nationella program?

Kvar på IV? Utformningen av fortsatt IV?

Vad är er uppfattning om hur eleverna klarar sig på ett nationellt program efter IV? Följs eleverna upp? Kan de få stöd av IV?

Praktikprogrammet

Finns det något som ni upplever som ett hinder/brist i den nuvarande regleringen av IV-verksamheten?

Hur ser ni på införandet av ett praktikprogram? Vad skulle ett sådant innebära för er (koppling till karaktärsämnen).

Hur ser kontakterna med näringsliv/arbetsmarknadens parter ut?